

Onderzoek alcoholgebruik en kansspelverslaving

Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport
Directie Voeding, Gezondheidsbescherming en Preventie

Kenmerk: 201865006.025.074

November 2020

Breuer
ONDERZOEK **&** INTRAVAL
ADVIES

Onderzoek
naar welzijn,
zorg &
verslaving

Breuer&Intraval / IVO
Groningen / Den Haag

Colofon

© Breuer&Intraval, IVO

November 2020

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of anderszins, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Tekst: Irene Schoonbeek (Breuer&Intraval), Simone 't Hooft (IVO), Lisan Jansen Lorkeers (IVO), Maurits Sijtsstra (Breuer&Intraval), Annelies Kruize (Breuer&Intraval), Elske Wits (IVO)

Opdrachtgever: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport

Inhoud

1.	Inleiding.....	4
1.1	Achtergrond onderzoek	4
1.2	Onderzoeksvragen	4
1.3	Leeswijzer	5
2.	Methoden.....	6
2.1	Onderzoeksopzet	6
2.2	Literatuurstudie.....	7
2.3	Registratiegegevens	7
2.4	Interviews	7
3.	Aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased kansspelsector	8
3.1	Achtergrond	8
3.1.1	Kenmerken van mensen die (veelvuldig) deelnemen aan kansspelen	8
3.1.2	Kansspelproblematiek en middelengebruik	9
3.2	Aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de kansspelsector	9
3.2.1	Casino's.....	9
3.2.2	Speelhallen	11
3.2.3	Horecagelegenheden met kansspelautomaten	11
4.	Interactie tussen alcoholgebruik en deelname aan kansspelen	13
4.1	Effecten van deelname aan kansspelen op (problematisch) alcoholgebruik	13
4.2	Effect van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag	15
5.	Preventiebeleid van speelcasino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten	18
5.1	Huidig preventiebeleid landbased kansspelsector	18
5.1.1	Huidig preventiebeleid alcohol	19
5.1.2	Huidig preventiebeleid kansspelen	20
5.2	Effectiviteit van het huidige preventiebeleid.....	21
5.2.1	Aanbieders van kansspelen over de effectiviteit	21
5.2.2	Ervaringsdeskundigen over de effectiviteit	22
5.3	Verbetermogelijkheden	23
5.3.1	Inzichten uit de literatuur	23
5.3.2	Voorgestelde verbetermogelijkheden	24
5.4	Verwachte (maatschappelijke) opbrengsten en kosten verbetermaatregelen.....	27
5.4.1	Kosten en baten van alcoholgebruik.....	27
5.4.2	(Maatschappelijke) kosten en opbrengsten van verbetermaatregelen	28

6. Conclusies en aanbevelingen	29
6.1 Conclusies.....	29
6.1.1 Prevalentie	29
6.1.2 Interactie tussen alcoholgebruik en speelgedrag	29
6.1.3 Preventiebeleid van de landbased sector	30
6.1.4 Verbetermogelijkheden	31
6.1.5 Verwachte maatschappelijke opbrengsten en kosten verbetermaatregelen	31
6.2 Aanbevelingen.....	31
6.3 Methodologische overwegingen.....	32
Geraadpleegde literatuur	33
Bijlage 1: verloop van dataverzameling en analyse	35
Bijlage 2: topiclijst interviews met relevante partijen	38
Bijlage 3: topiclijst interviews met ervaringsdeskundigen.....	40
Bijlage 4: informed consent ervaringsdeskundigen.....	42

1. Inleiding

In dit hoofdstuk geven we een beknopte inleiding van het onderzoek. We gaan in op de aanleiding van het onderzoek en de vraag van het ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport. Ook introduceren we de verschillende onderzoeksvragen.

1.1 Achtergrond onderzoek

Aanleiding

Problematisch alcoholgebruik¹ is één van de risicofactoren voor het ontwikkelen van kansspelproblematiek.^{2 3 4} Omgekeerd hebben mensen met een verhoogd risico op kansspelproblematiek significant meer kans om (problematisch) alcohol te gebruiken dan andere mensen.⁵ Onbekend is wat de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik is onder mensen die deelnemen aan kansspelen in *speelcasino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten* (samen de zogenoemde landbased kanspelsector). Eveneens is onbekend of en hoe (problematisch) alcoholgebruik en (problematisch) speelgedrag elkaar in deze specifieke context beïnvloeden.

Naar de opbrengsten en kosten van interventies die alcoholgebruik tijdens deelname aan kansspelen beperken, is relatief weinig onderzoek gedaan. Het is bijvoorbeeld onduidelijk in hoeverre het beperken van mogelijkheden om alcohol te drinken in casino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten effectief is in het voorkomen van eventueel problematisch alcoholgebruik en kansspelproblematiek door alcoholgebruik. Hierbij is het ook nog de vraag in hoeverre dit soort interventies een verschuiving naar online deelname aan kansspelen kunnen veroorzaken (substitutie-effect) en wat de effecten zijn op de kanalisatiedoelstellingen van het Nederlandse kansspelbeleid (bij kanalisatie gaat het om de verschuiving van het spelen van illegale kansspelen naar legale kansspelen).

Vraag ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (VWS)

Het ministerie van VWS vroeg onderzoeksinstituut IVO en onderzoeks- en adviesbureau Breuer&Intraval om onderzoek te doen naar:

- de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik in de Nederlandse landbased kanspelsector,⁶
- de (onwenselijke) risico's en gevolgen van de combinatie van deelname aan kansspelen en alcoholgebruik in deze context,
- de effectiviteit van het bestaande preventiebeleid van kansspellocaties en mogelijke verbetering van dit preventiebeleid.

1.2 Onderzoeksvragen

Dit onderzoek is een verkenning van:

¹ Onder problematisch alcoholgebruik verstaan we (Nationaal Preventieakkoord, 2018):

- Al het alcoholgebruik door jongeren onder de 18 jaar en door zwangere vrouwen;
- Overmatig drinken (d.w.z. meer dan 14 glazen per week voor vrouwen en meer dan 21 glazen voor mannen);
- Zwaar drinken (d.w.z. minstens één keer per week 4 glazen voor vrouwen en 6 glazen voor mannen opene gelegenheid);
- Regelmatig bingedrinken (d.w.z. minstens 5 glazen bij één gelegenheid minstens 1 keer per maand). Wekelijks of vaker bingedrinken beschouwen we als zwaar drinken;
- Een drinkpatroon dat leidt tot lichamelijke klachten en/of psychische of sociale problemen en dat een adequate aanpak van bestaande problemen verhindert.

² Onder kansspelproblematiek verstaan we zowel lichte, matige als ernstige gokverslavingen (conform indeling in DSM 5). Het gaat om een patroon van overmatig gokken, verminderde controle over het gokgedrag, significante negatieve gevolgen als gevolg van deze verminderde controle en aanhoudend buitensporig gokken ondanks deze negatieve gevolgen.

³ De Bruin, D.E. (2015). *Kansspelverslaving, risico's en preventie. Literatuuronderzoek naar de risico's van kansspelen en de aard en effectiviteit van preventieve maatregelen*. Utrecht: CVO-Research & Consultancy. Den Haag: Kansspelautoriteit.

⁴ Abbott, M.W., Williams, M.M., & Volberg, R.A. (2004). A Prospective Study of Problem and Regular Nonproblem Gamblers Living in the Community. *Substance Use & Misuse*, 39(6), 855-884.

⁵ Williams R.J., West, B.L., & Simpson, R.I. (2012). *Prevention of problem gambling, a comprehensive review of the evidence and identified best practices*. Ontario: Ontario Problem Gambling Research Centre.

⁶ Dit onderzoek heeft enkel betrekking op de landbased sector (casino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten) – online gokken is niet meegenomen in het onderzoek.

1. De *prevalentie* (van (problematisch) alcoholgebruik in de Nederlandse landbased kansspelsector).
2. De *interactie* tussen alcoholgebruik en speelgedrag in deze context.
3. (Verbetering van) het *preventiebeleid van de landbased kansspelsector*.

In deze categorieën formuleerden we de volgende onderzoeksvragen:

Prevalentie

Als het gaat om de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased sector, staat de volgende onderzoeksvraag centraal:

1. Wat is de aard en de omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased sector?

Interactie

Om de interactie tussen (problematisch) alcoholgebruik en (problematisch) speelgedrag in kaart te brengen, dienen de volgende onderzoeksvragen te worden beantwoord:

2. Is er een effect van deelname aan landbased kansspelen op (problematisch) alcoholgebruik?
3. Is er een effect van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag in de landbased sector?
4. Zijn er signalen dat in de praktijk in landbased locaties in Nederland de combinatie van alcohol en deelname aan kansspelen leidt tot een extra toename van problematisch alcoholgebruik en/of problematisch speelgedrag? Zo ja, wat is de omvang van deze problematiek?

Preventiebeleid van de landbased kansspelsector

Met betrekking tot het preventiebeleid staan drie onderzoeksvragen centraal:

5. In hoeverre is het bestaande preventiebeleid van speelcasino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten effectief in het voorkomen van problematisch alcoholgebruik en het voorkomen van negatieve effecten van alcoholgebruik op het (problematisch) speelgedrag?
6. In hoeverre kan dit nog worden verbeterd?
7. Wat zijn de verwachte (maatschappelijke) opbrengsten en kosten van mogelijke verbetermaatregelen? Denk daarbij in ieder geval aan effecten ten aanzien van alcoholproblematiek en problematisch speelgedrag, effecten op kanalisatie en substitutie effect naar online aanbod en de kanalisatiedoelstellingen van het Nederlandse kansspelbeleid (illegaal dan wel op termijn legaal)?

Om deze onderzoeksvragen te kunnen beantwoorden, zetten we verschillende methoden in, waaronder een literatuurstudie, opvragen en analyseren van registratiegegevens en interviews met diverse betrokkenen (zie hoofdstuk 2: Methoden).

1.3 Leeswijzer

In hoofdstuk 2 staan de onderzoeksopzet en de dataverzameling centraal. Vervolgens geven we in hoofdstuk 3 achtergrondinformatie over alcohol- en kansspelproblematiek en gaan we in op de aard en omvang van alcoholgebruik in de landbased kansspelsector. Waarna we in hoofdstuk 4 de interactie tussen alcoholgebruik en deelname aan kansspelen behandelen. In hoofdstuk 5 besteden we aandacht aan het preventiebeleid van casino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten en de verbetermogelijkheden voor dit beleid. Het rapport sluiten we af in hoofdstuk 6 met een aantal conclusies en aanbevelingen.

2. Methoden

In dit hoofdstuk staan de toegepaste methoden in het onderzoek centraal: literatuurstudie, analyse van registratiegegevens en interviews. We geven eerst een overzicht van de onderzoeksmethoden die voor de verschillende onderzoeksvragen zijn ingezet. Vervolgens lichten we deze onderzoeksmethoden afzonderlijk toe.

2.1 Onderzoeksopzet

In dit onderzoek gebruikten we verschillende gegevensbronnen en onderzoeksmethoden. Hierbij gaat het om een literatuurstudie, analyseren van registratiegegevens en interviews met verschillende betrokkenen (waaronder ervaringsdeskundigen⁷, behandelaars en medewerkers van kansspellocaties). De dataverzameling vond plaats in de periode van juli tot en met oktober 2020.

Tabel 1 toont de gebruikte gegevens en methoden per onderzoeksvraag. In het vervolg van dit hoofdstuk bespreken we de verschillende methoden afzonderlijk. Een uitgebreide methodologische verantwoording en beschrijving van het verloop van de dataverzameling en -analyse is opgenomen in bijlage 1.

Tabel 1. Onderzoeksmethoden en bronnen per onderzoeksvraag

		Literatuur -studie	Registratie- gegevens	Interviews
Prevalentie	Vraag 1: Aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased sector	X	X	X
Interactie	Vraag 2: Is er een effect van deelname aan landbased kansspelen op problematisch alcoholgebruik?	X		X
	Vraag 3: Is er een effect van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag in de landbased sector?	X		X
	Vraag 4: Zijn er signalen dat in de praktijk in landbased locaties in Nederland de combinatie van alcohol en deelname aan kansspelen leidt tot een extra toename van problematisch alcoholgebruik en/of problematisch speelgedrag? Zo ja, wat is de omvang van deze problematiek?			X
Preventiebeleid	Vraag 5: In hoeverre is het bestaande preventiebeleid van speelcasino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten, volgens betrokkenen effectief in het voorkomen van problematisch alcoholgebruik en het voorkomen van negatieve effecten van alcoholgebruik op het (problematisch) speelgedrag?	X		X
	Vraag 6: In hoeverre kan dit nog worden verbeterd?	X		X
	Vraag 7: Wat zijn de verwachte (maatschappelijke) opbrengsten en kosten van mogelijke verbetermaatregelen?	X		X

⁷ We gebruiken de overkoepelende term 'ervaringsdeskundige' voor zowel personen met (alleen) ervaringskennis als personen die een opleiding tot ervaringsdeskundige hebben gevolgd en/of hun ervaring professioneel inzetten.

2.2 Literatuurstudie

In de literatuurstudie is gekeken naar de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased sector, de interactie tussen alcoholgebruik en deelname aan kansspelen en (de effectiviteit van) bestaand preventiebeleid van speelcasino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten. Hierbij selecteerden we (inter)nationale studies in *peer-reviewed* tijdschriften in de Nederlandse en Engelse taal, gepubliceerd tussen 2000 en 2020. Geraadpleegde databases zijn PubMed, EMBASE, PsycInfo en Google Scholar. Naast (wetenschappelijke) publicaties over speelgedrag, alcoholgebruik en preventiebeleid namen we ook beleidsdocumenten van casino's en speelhallen en zogenoemde grijze literatuur (i.e. scripties, kranten en documenten op het internet) mee.

2.3 Registratiegegevens

Om meer inzicht te krijgen in de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased kanspelsector vroegen we registratiegegevens op bij het Landelijk Alcohol en Drugs Informatie Systeem (LADIS) van de Stichting Informatievoorziening Verslavingszorg (SIVZ) en bij Holland Casino. Daarnaast vroegen we in de interviews met vertegenwoordigers van betrokken partijen naar relevante cijfers. In reactie op deze vraag ontvingen we van verslavingszorginstelling Jellinek cijfers over het aantal cliënten dat bij hen bekend is met alcohol- en/of kansspelproblematiek.

2.4 Interviews

Zoals aangegeven in tabel 1 interviewden we voor de beantwoording van alle onderzoeksvragen diverse betrokken partijen. Het gaat hierbij om vertegenwoordigers van verschillende organisaties, waaronder ministeries (VWS, J&V, Financiën), de Kansspelautoriteit, behandelaars en medewerkers van verslavingszorginstellingen, medewerkers van Holland Casino, vertegenwoordigers van de branchevereniging voor kansspelaanbieders (VAN), aanbieders van speelhallen en medewerkers en/of eigenaren van horecagelegenheden met kansspelautomaten.⁸ Voor deze gesprekken maakten we gebruik van een itemlist (zie bijlage 2). Na enkele gesprekken evalueerden we de dataverzameling door middel van de interviews. Vervolgens is de itemlist op een aantal punten gewijzigd en/of aangevuld.⁹ Verder interviewden we negen ervaringsdeskundigen, waarvoor we ook een itemlist (zie bijlage 3) gebruikten. Van tevoren ondertekenden zij een toestemmingsformulier (zie bijlage 4). De interviews met de ervaringsdeskundigen zijn met name gebruikt om inzicht te krijgen in het mechanisme van de interactie tussen (problematisch) alcoholgebruik en deelname aan kansspelen.

Van een groot deel van de interviews¹⁰ zijn (uiteraard met toestemming) video- en/of audio-opnamen gemaakt. Deze opnamen dienden als basis voor de uitwerking in een verslag.

In tabel 2 zijn de aantallen interviews en geïnterviewde personen weergegeven.

Tabel 2. Aantal interviews en aantal geïnterviewde personen per categorie

	Aantal interviews	Aantal personen
Beleidsmakers/toezichthouders	7	7
Medewerkers Holland Casino	1	3
Vertegenwoordigers branchevereniging VAN	1	3 ¹¹
Vertegenwoordigers aanbieders speelhallen	1	2
Medewerkers verslavingszorginstellingen	3	3
Eigenaren van horecagelegenheden met kansspelautomaat ¹²	10	10
Ervaringsdeskundigen	9	9
Totaal	32	37

⁸ Omwille van de leesbaarheid spreken we in de rest van het rapport over 'eigenaren' van horecagelegenheden met kansspelautomaten.

⁹ De wijzigingen c.q. aanvullingen zijn onderstreept weergegeven in de itemlist in bijlage 2.

¹⁰ Van de interviews met eigenaren van horecagelegenheden met kansspelautomaten is vanuit praktisch oogpunt geen geluidsoptname gemaakt, omdat deze interviews voornamelijk plaatsvonden in de horecagelegenheid.

¹¹ Eén van de geïnterviewde vertegenwoordigers van de VAN is tevens een vertegenwoordiger van (een overkoepelende organisatie van) aanbieders van speelhallen. We spraken dus in totaal drie vertegenwoordigers van aanbieders van speelhallen.

¹² Daarnaast voerden we nog enkele korte gesprekken met exploitanten van kansspelautomaten.

3. Aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased kansspelsector

In dit hoofdstuk gaan we in op de aard en omvang van alcoholproblematiek in de landbased sector. In paragraaf 3.1 staan we, aan de hand van eerder onderzoek en registratiegegevens, stil bij de kenmerken van mensen die deelnemen aan kansspelen en die hulp vragen voor gokproblemen in Nederland. Deze resultaten vullen we aan met informatie uit de interviews met ervaringsdeskundigen die zicht hebben op kenmerken van bezoekers van bijvoorbeeld casino's. Vervolgens gaan we in paragraaf 3.2 in op de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de landbased sector. Deze resultaten zijn gebaseerd op verschillende (wetenschappelijke) artikelen en documenten, registratiegegevens en interviews met betrokken partijen en ervaringsdeskundigen.

3.1 Achtergrond

3.1.1 Kenmerken van mensen die (veelvuldig) deelnemen aan kansspelen

Nederland telt in 2016 ongeveer 8.435.000 recreatieve spelers (ca. 61% van alle inwoners van 16 jaar en ouder, peildatum: 1 januari 2016), 95.700 risicospelers (ca. 0,7%) en 79.000 probleemspelers (ca. 0,6%).^{13 14 15} Uit de enquête van ditzelfde onderzoek¹⁶ (N=5.767) blijkt dat ongeveer 6,2% van de deelnemers recentelijk heeft deelgenomen aan kansspelen op speelautomaten en ongeveer 5,2% aan casinospelen. Van de mensen die in het afgelopen jaar op een speelautomaat speelden, is het merendeel man, tussen de 18 en 39 jaar oud, heeft een havo-, vwo- of mbo-diploma, is alleenstaand en heeft een fulltime baan (peiljaar: 2016).¹⁶ Dit geldt voor spelers van kansspelautomaten in Holland Casino, speelhallen en horecagelegenheden (met speelautomaten), zoals tabel 3 laat zien.

Tabel 3. Verdeling achtergrondkenmerken spelers speelautomaten - uitgesplitst naar locatie.¹⁷

	Geslacht	Leeftijd	Opleiding	Burgerlijke staat	Werksituatie
<i>Holland Casino</i>	Man (57%), vrouw (43%)	18-39 jaar oud (ca. 70%)	Havo, vwo of mbo (ca. 46%)	Alleenstaand (ca. 37%)	Full-time baan (ca. 45%)
<i>Speelhal</i>	Man (77%), vrouw (23%)	18-39 jaar oud (ca. 80%)	Havo, vwo of mbo (ca. 61%)	Alleenstaand (ca. 39%)	Full-time baan (ca. 41%)
<i>Horecagelegenheid</i>	Man (78%), vrouw (22%)	18-39 jaar oud (ca. 65%)	Havo, vwo of mbo (ca. 46%)	Alleenstaand (ca. 43%)	Full-time baan (ca. 49%)

Als we specifiek kijken naar de groep risico- en probleemspelers is een aantal van bovenstaande kenmerken eveneens van toepassing. De meerderheid van deze groep is man en van ongeveer dezelfde leeftijdscategorie.¹⁸

¹³ Deze indeling is gebaseerd op de South Oaks Gambling Screen (SOGS): een screeningsinstrument voor kansspelverslaving die oorspronkelijk is bedoeld als screeningsinstrument. Recreatieve spelers zien het kansspel vooral als een spel, waarbij speelgedrag nauwelijks tot geen verslavingspotentie vertoont. Risicospelers zijn spelers die enige geestelijke of fysieke kenmerken van kansspelverslaving vertonen. Probleemspelers hebben waarschijnlijk te maken met kansspelverslaving (een aanhoudend en toenemend onvermogen om weerstand te bieden aan de drang tot spelen).

¹⁴ In deze aantallen is geen onderscheid gemaakt tussen verschillende soorten kansspelen of tussen de landbased sector en online sector.

¹⁵ Kruize, A., Boendermaker, M., Sijtsma, M., & Bieleman, B. (2016). *Modernisering kansspelbeleid. Nulmeting 2016*. WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie. Groningen/Rotterdam: IntraVal.

¹⁶ Meerkerk, G.J., Rodenburg, G. (2017). *Kansspeldeelname en problematisch speelgedrag in Nederland anno 2016. Tabellen van de data die zijn verzameld door Kruize et al., 2016. Een tabellenboek gemaakt voor de Kansspelautoriteit*. Rotterdam: IVO.

¹⁷ Idem.

¹⁸ Bieleman, B., Biesma, S., Kruize, A., Zimmerman, C., Boendermaker, M., Nijkamp, R., & Bak, T. (2011). *Gokken in kaart. Tweede meting aard en omvang kansspelen in Nederland*. WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie. Groningen-Rotterdam: IntraVal.

Naast mannen tussen de 18 en 39 jaar oud zijn ook andere risicogroepen te noemen. Eén daarvan is de groep jongvolwassenen.¹⁹ Jongvolwassenen, en dan met name mannen, lopen bovengemiddeld risico om problematisch speelgedrag te ontwikkelen. Hiervoor worden verschillende oorzaken gegeven. Zo wordt genoemd dat deelname aan kansspelen als een zogenaamde risicovolle activiteit wordt beschouwd en dergelijke risicovolle activiteiten – vanuit evolutionair oogpunt – met name door (jonge) mannen worden uitgevoerd.²⁰ Ook kan het 'meeloopgedrag' van jongeren een rol spelen, evenals het brein dat nog in ontwikkeling is.²¹ Geïnterviewde ervaringsdeskundigen beaamden dat steeds meer (mannelijke) jongvolwassenen kansspellocaties bezoeken en dat 'meeloopgedrag' en een brein in ontwikkeling daarbij een rol kunnen spelen.

Een andere mogelijke risicogroep zijn vrouwelijke spelers met een relatief hoge leeftijd. Zij vormen overigens wel een minderheid als het gaat om kansspelen. Uit onderzoek blijkt dat vrouwelijke (probleem)spelers, vergeleken met mannen, doorgaans op latere leeftijd (van gemiddeld 55 jaar) beginnen met het deelnemen aan kansspelen.²²

3.1.2 Kansspelproblematiek en middelengebruik

Kansspelproblematiek en alcoholgebruik

Probleemspelers en (risico- of ex-risico-)spelers drinken gemiddeld meer alcoholische consumpties per maand dan recreatieve spelers.²³ Omdat hier niet is gecorrigeerd voor achtergrondkenmerken kan deze samenhang tussen problematische spelers en alcoholgebruik mogelijk verklaard worden door leeftijd en geslacht; bij jongvolwassenen, mannen en alleenstaanden komen beide gedragingen namelijk meer voor. Uit de aangeleverde registratiegegevens van LADIS blijkt dat bij mensen die zich met kansspelproblematiek (zowel landbased kansspelen als online) melden bij de hulpverlening, in 10% van de gevallen ook alcoholproblematiek een rol speelt. Overigens valt op dat het aandeel mensen met kansspelproblematiek in de verslavingszorg relatief klein is, namelijk circa 3% (peildatum: 2015). Bovendien nam het aantal mensen dat zich meldde tussen 2010 en 2015 in deze periode af van 2.816 naar 2.186. Omgekeerd komt problematisch speelgedrag als nevenproblematiek ook voor bij andere primaire problematiek met bijvoorbeeld cannabis, cocaïne en alcohol.²⁴ Van de mensen die zich met alcoholproblemen bij de hulpverlening melden, heeft slechts 1% kansspelproblematiek als secundaire problematiek.

Kansspelproblematiek en ander middelengebruik

Ervaringsdeskundigen gaven aan dat niet alleen (problematisch) alcoholgebruik in de landbased kansspelsector voorkomt; ook het gebruik van (hard)drugs komt voor. Dit blijkt tevens uit de gegevens van LADIS; bij ongeveer 9% van de cliënten met primair kansspelproblematiek spelen ook problemen met (hard)drugs. Het gaat dan voornamelijk om cannabis en cocaïne.

3.2 Aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik binnen de kansspelsector

3.2.1 Casino's

Aard en omvang

Wetenschappelijk onderzoek naar de hoeveelheid alcohol die in casino's gedronken wordt, is relatief beperkt. Alleen op basis van informatie uit (beperkt) Australisch onderzoek kunnen we stellen dat meer dan de helft van de bezoekers alcohol drinkt tijdens een casinobezoek, waarvan een klein deel (ca. 13%) meer dan vijf alcoholische consumpties.²⁵

¹⁹ Bruin, D. de (2015). *Kansspelverslaving, risico's en preventie. Literatuuronderzoek naar de risico's van kansspelen en de aard en effectiviteit van preventieve maatregelen*. Utrecht: CVO – Research & Consultancy.

²⁰ Gray, P. B. (2004). Evolutionary and cross-cultural perspectives on gambling. *Journal of Gambling Studies*, 20(4), 347–71.

²¹ Bruin, D. de (2015). *Kansspelverslaving, risico's en preventie. Literatuuronderzoek naar de risico's van kansspelen en de aard en effectiviteit van preventieve maatregelen*. Utrecht: CVO – Research & Consultancy.

²² Petry, N. M. (2002). A comparison of young, middle-aged, and older adult treatment-seeking pathological gamblers. *The Gerontologist*, 42(1), 92–9.

²³ Bruin, D. de, Meijerman, C. J. M., Leenders, F. R. J., & Braam, R. V. (2006). *Verslingerd aan meer dan een spel. Een onderzoek naar de aard en omvang van kansspelproblematiek in Nederland*. Den Haag: CVO/WODC.

²⁴ Wisselink, D., Kuijpers, W., & Mol, A. (2016). *Kerncijfers verslavingszorg 2015*. Houten: Stichting Informatie Voorziening Zorg.

²⁵ Markham, F., Young, M., & Doran, B. (2012). The relationship between alcohol consumption, gambling behaviour and problem gambling during a single visit to a gambling venue. *Drug and Alcohol Review*, 31, 770–777.

Holland Casino houdt niet bij hoeveel alcoholische consumpties per bezoeker (bijvoorbeeld tijdens een bezoek of per maand) genuttigd worden. Wel schatten medewerkers van Holland Casino in dat zo'n 90% van de bezoekers één of meerdere alcoholhoudende dranken drinkt tijdens een bezoek aan Holland Casino. Het merendeel van de ervaringsdeskundigen bevestigde dit en gaf aan meestal te drinken bij een bezoek aan het casino. Slechts een enkeling zei bij het spelen in casino's alcoholgebruik strikt gescheiden te houden of überhaupt geen alcohol te drinken. Ook was de indruk van de meeste ervaringsdeskundigen dat het merendeel van de andere bezoekers, die gelijktijdig met hen in het casino aanwezig waren, veel (alcoholische) drankjes consumeerden tijdens een bezoek aan het casino. Op de zogenaamde uitgaansavonden (vrijdag- en zaterdagavond) is volgens medewerkers van Holland Casino het aandeel 'uitgaanspubliek' het hoogst; hierdoor vermoeden zij dat op deze avonden meer alcohol gedronken wordt dan op andere dagen en dagdelen.

Uit de door Holland Casino aangeleverde cijfers blijkt dat er in 2019 binnen de verschillende vestigingen 1.440 alcoholgerelateerde incidenten plaatsvonden (het totaal aantal bezoeken (niet unieke personen) ligt in 2019 op ruim 6,2 miljoen). In het interview gaven medewerkers aan dat er niet of nauwelijks incidenten zijn met personen die overmatig alcohol dronken. Op het moment dat iemand overmatig alcohol heeft gedronken, krijgt hij of zij geen alcohol meer en wordt de persoon gevraagd om het casino te verlaten. De medewerkers benadrukten dat Holland Casino streeft naar een prettige sfeer, zowel voor gasten als voor medewerkers, en dat de aanwezigheid van dronken personen niet bijdraagt aan deze sfeer. Sommige ervaringsdeskundigen gaven aan dat (overmatig) alcoholgebruik door bezoekers invloed heeft op de sfeer in het casino. Naarmate de avond in een casino verstreek en er meer alcohol gedronken was, werd de sfeer vaak wat meer gespannen. Dit werd door de ervaringsdeskundigen veelal gerelateerd aan (overmatig) alcoholgebruik door bezoekers.

Verschil tussen alcoholgebruik aan speeltafels en alcoholgebruik aan kansspelautomaten

In bijna alle vestigingen van Holland Casino wordt alcohol geserveerd aan speeltafels en -automaten. De enige uitzonderingen hierop zijn de twee vestigingen in Amsterdam. In het kader van de Drank- en Horecawet (DHW) zijn de speeltafels hier door één of enkele paaltjes en/of hekjes gescheiden van het gedeelte waar alcohol geschonken wordt.²⁶ Gasten mogen hun drankjes wel meenemen naar de speeltafel, maar er wordt daar geen alcohol door medewerkers van Holland Casino geserveerd. Er bevinden zich wel speelautomaten in het gedeelte van deze casino's waar alcohol geschonken en geserveerd wordt. De medewerkers van Holland Casino merkten op dat er geen duidelijke verschillen zijn tussen het alcoholgebruik van de gasten die aan een speeltafel spelen en de gasten die aan speelautomaten spelen. In speelhallen mag geen alcohol aan de speelautomaten worden geserveerd. Gasten dienen dit zelf op te halen in een daarvoor aangewezen gedeelte.

Eén van de geïnterviewde beleidsmakers heeft het vermoeden dat er meer zicht is op het alcoholgebruik van gasten die aan speeltafels spelen, dan op het alcoholgebruik van gasten die aan speelautomaten spelen. Tafelspelers hebben immers direct contact met een medewerker (croupier) en met andere gasten. Bovendien zal onaangepast c.q. dronken gedrag hier eerder als overlastgevend worden ervaren. Hierdoor zal problematisch alcoholgebruik van de tafelspelers eerder worden opgemerkt en benoemd, dan problematisch alcoholgebruik van gasten die op speelautomaten spelen.

Invloed van casino-omgeving

De omgeving van een casino kan invloed hebben op (problematisch) alcoholgebruik. Zo blijkt uit onderzoek²⁷ dat deelname aan kansspelen in een casino-omgeving vaker wordt geassocieerd met alcohol drinken, dan bijvoorbeeld online deelname aan kansspelen of deelname aan een loterij. Medewerkers van Holland Casino gaven aan dat gasten volgens hen een bezoek aan Holland Casino als een 'gezellig avondje uit' zien en dat het drinken van alcohol daar onderdeel van uitmaakt. Verschillende ervaringsdeskundigen bevestigden dit en vertelden dat de omgeving van het casino bij heeft gedragen aan hun eigen alcoholconsumptie tijdens het bezoek. "De omgeving zorgde ervoor dat ik zin kreeg in bier," zei één van de geïnterviewde ervaringsdeskundigen. Hierbij speelt

²⁶ Er lijkt enige onduidelijkheid te zijn over de interpretatie van de DHW. In de gemeente Amsterdam wordt de DHW zo geïnterpreteerd dat in vestigingen van Holland Casino het gedeelte waar alcohol geschonken wordt gescheiden moet zijn van de speeltafels. In andere gemeenten wordt de DHW niet op deze wijze geïnterpreteerd en hoeft het gedeelte waar alcohol geschonken wordt niet gescheiden te zijn van de speeltafels.

²⁷ Welte, J.W., Barnes, G.M., Wiczorek, W.F., Tidwell, M-C. O., & Parker, J.C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviors*, 29, 323-335.

de uitstraling van een casino, door de ervaringsdeskundigen vaak omschreven als “gezellig”, “uitnodigend” of “als een kroeg”, een belangrijke rol. Ervaringsdeskundigen gaven aan dat zij een bezoek aan het casino beschouwen als een avondje uit:

“De sfeer van het casino, soms ook met live muziek, stimuleerde heel erg het idee van een avondje uit en dus ook [alcohol] drinken.” (ervaringsdeskundige 1)

Ook één van de geïnterviewde experts vertelde dat een bezoek aan het Holland Casino vaak wordt gezien als een gezellig avondje uit waar het drinken van alcohol onderdeel van is.

3.2.2 Speelhallen

Aard en omvang

Slechts een beperkt deel van de speelhallen heeft een vergunning voor het schenken van alcohol. Van de circa 276 speelhallen²⁸ in Nederland hebben volgens medewerkers van de branchevereniging voor gereguleerde kansspelaanbieders (VAN) zo’n vijftien tot twintig speelhallen een vergunning voor het schenken van alcohol. In de speelhallen waar alcohol wordt geschonken, mag alcohol uitsluitend gekocht en genuttigd worden in een daarvoor aangewezen ruimte binnen de speelhal, bijvoorbeeld in de buurt van de bar. Gasten zijn dus genoodzaakt om de speelautomaat te verlaten om een alcoholische consumptie te bestellen.

Cijfers over hoeveel alcoholische consumpties in speelhallen genuttigd worden ontbreken, mede vanwege het beperkte aandeel speelhallen met een alcoholvergunning. Geïnterviewde medewerkers van de VAN geven aan dat alcohol een zeer beperkt aandeel heeft in de omzet van speelhallen (met een alcoholvergunning). Volgens hen worden door de bezoekers over het algemeen vele malen meer non-alcoholische consumpties genuttigd dan alcoholische consumpties. Ook merkten de medewerkers op dat een goede sfeer in de speelhal leidend is – (overmatig) alcoholgebruik kan deze sfeer verstoren en is daarom onwenselijk. Ervaringsdeskundigen die met name gokten in een speelhal, gaven aan dat dit in alle gevallen een speelhal was waar géén alcohol geschonken werd.

Invloed van omgeving

Net als bij casino’s kan ervan worden uitgegaan dat de speelhalomgeving invloed heeft op het gebruik van alcohol²⁹ (dit geldt logischerwijs alleen voor speelhallen met een alcoholvergunning). Eén van de geïnterviewde aanbieders van speelhallen gaf aan dat speelhallen steeds meer worden gezien als uitgaansgelegenheden en onderdeel worden van het eerdergenoemde ‘gezellig avondje uit’. Daarom zou volgens de geïnterviewde aanbieder een deel van de bezoekers van een speelhal het waarderen als ze de mogelijkheid hebben om alcohol te nuttigen in de speelhal. De geïnterviewde merkte echter op dat speelhallen geen alternatief voor horecagelegenheden zijn, waar het gebruik van alcohol één van de belangrijkste redenen is om de gelegenheid te bezoeken.

In speelhallen wordt alcohol vaak gezien als een ‘aanvullend product’. Door alcohol in speelhallen aan te bieden, zouden speelhallen volgens de aanbieder een breder publiek aanspreken. Zo merkte één van de geïnterviewde aanbieders op dat de speelhal regelmatig bezocht wordt door groepen vrienden, bijvoorbeeld voordat zij uitgaan. Hij gaf aan dat het vaak zo is dat slechts een deel van de vriendengroep wil spelen en overige leden van de vriendengroep de behoefte hebben om in de tussentijd een alcoholisch drankje te kunnen drinken aan de bar.

3.2.3 Horecagelegenheden met kansspelautomaten

Aard en omvang

Een groot deel van de bezoekers van horecagelegenheden drinkt alcoholische consumpties. Landelijke cijfers zijn niet beschikbaar; uit regionaal onderzoek blijkt dat ongeveer 90% van bezoekers van deze gelegenheden alcohol drinkt tijdens het bezoek. Gemiddeld worden er dan zo’n vijf glazen alcohol gedronken.^{30 31} Mannen drinken over het algemeen meer alcohol dan vrouwen in horecagelegenheden (gemiddeld één tot twee glazen meer).

²⁸ Peildatum: 2017 (bron: toezicht & handhaving in kader van Wet op kansspelen, jaarverslag 2017).

²⁹ Welte, J.W., Barnes, G.M., Wiczorek, W.F., Tidwell, M-C. O., Parker, J.C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviors*, 29, 323–335.

³⁰ Korf, D.J., Nabben, T., & Benschop, A. (2019). *Antenne 2018. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

³¹ Korf D.J., Benschop A. & Nabben, T. (2019). *Antenne Gooi en Vechtstreek 2018. Zicht op middelengebruik onder jonge mensen in de regio*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam / Hogeschool van Amsterdam / Jellinek.

Een aantal ervaringsdeskundigen gaf aan in een horecagelegenheid vaak relatief veel te drinken – alhoewel dit niet per definitie gepaard ging met (tegelijkertijd) spelen op een speelautomaat:

"Bij binnenkomst in een café bestelde ik meerdere glazen bier. Deze waren vaak al gauw op en dan bestelde ik een nieuwe ronde van meerdere glazen bier."
(ervaringsdeskundige 2)

Verschillende geïnterviewde overheidsfunctionarissen gaven aan te denken dat de mensen die een horecagelegenheid bezoeken een andere reden hebben dan mensen die naar een casino of speelhal gaan. Over het algemeen is volgens hen het drinken van alcohol de primaire reden van een bezoek aan een horecagelegenheid en komt het spelen op speelautomaten op een tweede plaats. In casino's en speelhallen is dit juist omgekeerd: de mogelijkheid om kansspelen te spelen is daar de primaire reden voor een bezoek en alcoholconsumptie is aanvullend. Een aantal ervaringsdeskundigen beaamden dit: "In een kroeg kom je [...] hoofdzakelijk om te drinken, niet om kansspelen te spelen." De geïnterviewde experts gaven tot slot aan dat zij verwachten dat overmatig alcoholgebruik meer geaccepteerd is in horecagelegenheden dan in casino's of speelhallen.

Gebruik van speelautomaat in horecagelegenheden

Uit de gesprekken met eigenaren van horecagelegenheden met speelautomaten komt een wisselend beeld naar voren. Enkele geïnterviewden gaven aan dat er niet of nauwelijks op de automaten wordt gespeeld, terwijl anderen zeiden dat er regelmatig op de automaten gespeeld wordt. Alle geïnterviewden merken op dat in deze horecagelegenheden over het algemeen sprake is van een combinatie van alcohol en kansspelen. Gasten die op de automaten spelen, drinken over het algemeen minimaal één alcoholische consumptie. Volgens de geïnterviewden zijn de spelers over het algemeen gasten die in eerste instantie naar de gelegenheid komen, omdat het een horecalocatie is en dat het spelen van kansspelen daarbij komt. Enkele gasten komen uitsluitend naar de gelegenheid om op de automaten te spelen, maar dit gebeurt niet vaak.

4. Interactie tussen alcoholgebruik en deelname aan kansspelen

In dit hoofdstuk beschrijven we de interactie tussen alcoholgebruik en deelname aan kansspelen. Hierbij gaat het om het effect van deelname aan kansspelen op (problematisch) alcoholgebruik en het effect van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag.³²

4.1 Effecten van deelname aan kansspelen op (problematisch) alcoholgebruik

Deelname aan kansspelen kan verschillende effecten hebben op alcoholgebruik. Bij deze effecten gaat het om (een effect van deelname aan kansspelen op) het wel of niet vóórkomen van alcoholgebruik en de geconsumeerde hoeveelheid alcohol. Hierbij kunnen de resultaten van het spel een rol spelen. De effecten van deelname aan kansspelen op alcoholgebruik kunnen zowel tijdens als na de deelname aan kansspelen optreden.

Effect deelname aan kansspelen op het vóórkomen en hoeveelheid van alcoholgebruik

Onderzoek wekt de suggestie dat deelname aan kansspelen (problematisch) alcoholgebruik in de hand werkt. Hierbij moet worden opgemerkt dat er relatief weinig onderzoek is gedaan naar dit effect. Mensen die deelnemen aan kansspelen in de landbased sector lijken vaker te kiezen voor een alcoholische consumptie, dan voor een niet-alcoholische consumptie.^{33 34} Daarnaast blijkt uit onderzoek³⁵ dat deelnemers van kansspelen een grotere intentie hebben om alcohol te drinken³⁶ en vaak ook méér en in grotere hoeveelheden alcohol drinken. Ook wordt in onderzoek de suggestie gewekt dat, hoe vaker een persoon deelneemt aan een kansspel, des te meer frequent deze persoon alcohol drinkt.³⁷

Meerdere ervaringsdeskundigen merkten op dat kansspelen en alcohol voor hen een vaste combinatie vormden en vrijwel altijd samengingen. Eén ervaringsdeskundige vertelde bijvoorbeeld dat deelname aan kansspelen er in maar weinig gevallen niet voor zorgde dat hij dronk. Een andere ervaringsdeskundige vermoedt dat zijn kansspelverslaving zijn alcoholconsumptie (destijds) in stand hield. Sommigen gaven aan dat het drinken van alcohol bij hen voortkwam uit de 'stress' die het kansspel met zich meebracht. Eén ervaringsdeskundige zei daarover:

"Op het moment dat je echt wel in zo'n spel zit, en het gaat op en af zeg maar, dan brengt dat een hele hoop stress met zich mee. Dan ga ik sowieso veel sigaretten roken en ik denk ook dat er een paar biertjes dan wel – ja, dat is dan wel lekker. [...] Dat het stress vermindert, en dat het dan dus leuk is in plaats van stressvol."
(ervaringsdeskundige 3)

Een aantal ervaringsdeskundigen gaf te kennen dat het deelnemen aan kansspelen ook maakte dat zij grotere, soms toenemende hoeveelheden alcohol dronken. "Het [aantal alcoholische drankjes, L] werd altijd meer," verwoordde één van hen. Meerdere ervaringsdeskundigen voegden daaraan toe dat de (tussentijdse) speluitslagen van invloed waren op de hoeveelheid alcohol die ze tot zich namen. Sommigen zeiden dat positieve speluitslagen ertoe leidden dat ze meer gingen drinken:

³² In dit hoofdstuk wordt gesproken over 'effecten' van alcoholgebruik op deelname aan kansspelen (en andersom). Omdat er relatief weinig literatuur is gevonden over de interactie tussen deelname aan kansspelen en (problematisch) alcoholgebruik, zijn de onderzoeksresultaten hoofdzakelijk gebaseerd op de interviews met onder andere ervaringsdeskundigen en experts. Hierdoor kan niet echt gesproken worden van effecten en gaat het eerder om interactie tussen alcoholgebruik en deelname aan kansspelen en welke mechanismen daarbij een rol spelen.

³³ Stewart, S. H., McWilliams, L. A., Blackburn, J. R., & Klein, R. M. (2002). A laboratory-based investigation of relations among video lottery terminal (VLT) play, negative mood, and alcohol consumption in regular VLT players. *Addictive Behaviors*, 27(5), 819–835.

³⁴ Tobias-Webb, J., Griggs, R.L., Kaufman, N., & Clark, L. (2019). Role reversal: the influence of slot machine gambling on subsequent alcohol consumption. *Journal of Gambling Studies* 35(1): 321-337.

³⁵ Tobias-Webb, J., Griggs, R.L., Kaufman, N., & Clark, L. (2019). Role reversal: the influence of slot machine gambling on subsequent alcohol consumption. *Journal of Gambling Studies* 35(1): 321-337.

³⁶ Deze resultaten zijn uiteraard niet relevant voor landbased kansspellocaties waar geen alcohol wordt geschonken.

³⁷ Barnes, G.M., Welte, J.W., Tidwell, M.O., Hoffman, J.H. (2014). Gambling and substance use: co-occurrence among adults in a recent general population study in the United States. *Journal of International Gambling Studies*, 15(1): 55-71.

"Dan heb je een rush en voel je je de koning van de wereld." (ervaringsdeskundige 1)

"Als ik won, voelde ik mij euforisch en bestelde ik een whisky." (ervaringsdeskundige 4)

Ook negatieve speluitslagen kunnen alcoholgebruik stimuleren, gaf een aantal ervaringsdeskundigen aan. Deze twee effecten sluiten elkaar overigens niet uit; sommige ervaringsdeskundigen vertelden dat zowel positieve als negatieve speluitslagen het drinken bij hen in de hand werkten.

De geïnterviewde kansspelaanbieders en beleidsmakers zien over het algemeen in de praktijk geen duidelijk effect van deelname aan kansspelen op (problematisch) alcoholgebruik. Zo zei een van de geïnterviewde aanbieders:

"Puur als je kijkt naar sec de relatie tussen gokken en alcohol – dat men van een bepaalde gokbehoefte ook behoefte heeft aan alcohol – nee, die zie ik niet." (aanbieder 1)

Overige geïnterviewden uit deze groep zeiden hier geen zicht op te hebben. Wel spraken vrijwel alle geïnterviewden vermoedens uit over dit effect. Enkele geïnterviewden, waaronder medewerkers van verslavingszorginstellingen, merkten op dat negatieve gevoelens (zoals spanning, stress en schuld) door geldverlies ervoor kunnen zorgen dat kansspeldeelnemers vanuit de wens deze gevoelens te 'verdoven' alcohol gaan drinken. Volgens hen kan dit mechanisme ervoor zorgen dat het alcoholgebruik tijdens het spelen toeneemt.

Eigenaren van horecagelegenheden met speelautomaten gaven aan te zien dat het spelen van kansspelen geen invloed heeft op het alcoholgebruik van de speler. Een aantal geïnterviewden, waaronder een aantal van deze eigenaren, stelde dat spelers soms zo geconcentreerd of fanatiek aan het spelen zijn, dat zij geen tijd hebben of 'vergeten' om (alcohol) te drinken. Meerdere eigenaren zeiden dat zij deze spelers dan vragen of zij nog iets willen drinken, wat betekent dat (fanatieke) spelers in de betreffende horecagelegenheden actief alcohol aangeboden krijgen tijdens het spelen. Eén van de aanbieders van kansspelen in speelhallen merkte op dat gasten die (zeer) veel spelen in tegenstelling tot de recreatieve spelers het minste een beroep doen op de klantverzorging (eten en drinken). Zij zijn te druk aan het spelen om hier tijd voor vrij te maken.

Effect deelname aan kansspelen op alcoholgebruik na deelname

De verhalen van een aantal ervaringsdeskundigen suggereren dat deelname aan kansspelen ook effect kan hebben op alcoholgebruik ná het spelen. Deze ervaringsdeskundigen dronken niet tijdens het spelen (bijvoorbeeld omdat ze scherp voor het spel wilden blijven, of omdat ze een alcoholvrije kansspellocatie bezochten), maar wel bij thuiskomst. Ook hier lijkt de speluitslag een rol te (kunnen) spelen. Eén van hen vertelde:

"Ik voelde mij al niet goed, dan ging je gokken, op dat moment was dat in zo'n speelhal waar je dan niet kon drinken, maar dan kwam ik thuis en dan ging ik drinken, om het rotgevoel te dempen." (ervaringsdeskundige 5)

Effect deelname aan kansspelen op ontwikkeling van (verdergaande) alcoholproblematiek

Deelname aan kansspelen kan ook effect hebben op de ontwikkeling van (verdergaande) alcoholproblematiek en alcoholverslaving. Zo blijkt uit een onderzoek dat mensen met kansspelproblematiek vaker te maken krijgen met alcoholproblematiek. Naast alcoholproblematiek kunnen ook andere soorten problemen ontstaan, waaronder psychische problematiek (depressie).³⁸ Uit de gegevens van LADIS blijkt dat 12% van de cliënten die eerst voor kansspelproblematiek bij de verslavingszorg aanklopte, in de jaren daarna ook voor alcoholproblematiek contact zocht met de verslavingszorg.

Als het gaat om problematisch alcoholgebruik zei een deel van de ervaringsdeskundigen met een alcoholprobleem dat dit probleem voor hen náást hun (in alle gevallen problematisch) speelgedrag bestond. Twee andere ervaringsdeskundigen met een alcoholprobleem denken dat hun problematisch speelgedrag hun alcoholprobleem misschien in stand heeft gehouden.

³⁸ Lee, T.K., Labrie, R.A., Rhee, H.S., Shaffer, H.J. (2008). A study of South Korean casino employees and gambling problems. *Occupational medicine*, 58(3): 191-7.

Verschillende geïnterviewden gaven aan dat bij personen die verslavingsgevoelig zijn, dit zich kan uiten in overmatig alcohol drinken, kansspelverslaving of een combinatie van beide.

"Ik weet dat er een relatie is tussen problematisch speelgedrag en alcohol. Of beter gezegd dat er een relatie is tussen een gokverslaving en andere soorten van verslavingen. Dat kan drugs zijn, dat kan middelen zijn en is onder andere alcohol. Dus het komt vaker voor dat mensen – dat blijkt wel uit onderzoeken – van meerdere verslavingen last hebben. Dus als je kijkt van zijn er gokverslaafden die last hebben van alcoholverslaving, ja die zijn er. Maar er zijn ook gokverslaafden die last hebben van een drugsverslaving of andere." (aanbieder 1)

4.2 Effect van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag

In deze paragraaf gaan we in op de effecten van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag. We beschrijven welke effecten alcoholgebruik kan hebben op het al dan niet deelnemen aan kansspelen, hoeveel iemand speelt en hoe iemand speelt. (Wetenschappelijke) onderzoeken op dit gebied laten verschillende resultaten zien. Uit sommige studies blijkt bijvoorbeeld dat alcohol invloed heeft op problematisch speelgedrag. Eén van de onderzoeken toont bijvoorbeeld aan dat alcoholmisbruik een sterke voorspeller is van (problematisch) speelgedrag, en dat dit met name geldt voor mensen met een lage sociaaleconomische status (SES).³⁹ Andere studies laten zien dat alcohol veel minder effect heeft op (problematisch) speelgedrag dan van tevoren gedacht.⁴⁰ Verklaringen voor deze verschillende uitkomsten hebben wellicht te maken met de verschillende gebruikte doseringen en typen alcohol en de verschillende onderzoeksmethoden en -opzetten.⁴¹

Effect van alcoholgebruik op deelnemen aan kansspelen

Uit een experimentele studie blijkt dat alcoholgebruik de neiging om deel te nemen aan kansspelen kan vergroten.⁴² Sommige ervaringsdeskundigen gaven aan dat alcoholgebruik de 'drempel om te gaan spelen' verlaagde. Zo vertelde één van hen dat drinken zijn behoefte aan spelen sterker maakte en de doorslag kon geven om naar het casino te gaan. Een andere ervaringsdeskundige zei een omgekeerd effect te hebben ervaren; hij ging juist niet spelen na alcohol gedronken te hebben, omdat hij wist dat hij dan minder scherp was en minder controle zou hebben over het spel.

Ook geven ervaringsdeskundigen aan dat ze, na alcoholconsumptie, méér gingen spelen. Volgens hen versterken alcoholgebruik en deelname aan kansspelen elkaar en zorgde de combinatie er vaak voor dat er 'tot diep in de nacht' werd gespeeld. Eén ervaringsdeskundige verwoordde het als volgt:

"Door de alcohol word je euforisch en neemt je adrenaline toe. Je weet zeker dat je de klapper gaat maken en speelt daarom maar door." (ervaringsdeskundige 6)

Ook verschillende geïnterviewde betrokken partijen zeiden te verwachten dat alcohol ervoor kan zorgen dat spelers langer doorspelen, dan wanneer zij geen alcohol drinken. Volgens een deel van de eigenaren van horecagelegenheden met speelautomaten zorgt alcohol ervoor dat er meer op de automaten gespeeld wordt.

Effect van alcoholgebruik op manier van spelen

Alcoholgebruik kan effect hebben op de manier van spelen. Uit onderzoek blijkt bijvoorbeeld dat alcoholconsumptie tijdens het deelnemen aan kansspelen wordt geassocieerd met het inzetten van hogere gemiddelde speelbedragen en een sneller verlies van geld.⁴³ Ook hier zijn de bevindingen

³⁹ Welte, J.W., Barnes, G.M., Wieczorek, W.F., Tidwell, M-C. O., Parker, J.C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviors*, 29, 323–335.

⁴⁰ Sagoe, D., Mentzoni, R.A., Leino, T., Molde, H., Haga, S., Gjernes, M.F., Hanss, D., & Pallesen, S. (2017). *Journal of Behavioral Addictions* 6(2), pp. 203–211.

⁴¹ Ellery, M., & Stewart, S. H. (2014). Alcohol affects video lottery terminal (VLT) gambling behaviors and cognitions differently. *Psychology of Addictive Behaviors*, 28(1), 206–216.

⁴² Barrett, S. P., Collins, P., & Stewart, S. H. (2015). The acute effects of tobacco smoking and alcohol consumption on video-lottery terminal gambling. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior*, 130, 34–39.

⁴³ Crance, J. M., & Corbin, W. R. (2010). *Effects of alcohol and initial gambling outcomes on within-session gambling behavior. Experimental and Clinical Psychopharmacology*, 18(2), 145–157.

overigens weer tegenstrijdig: uit een ander onderzoek blijkt namelijk dat alcoholgebruik vrijwel geen invloed heeft op de manier van spelen.⁴⁴

Het merendeel van de ervaringsdeskundigen gaf aan dat alcoholgebruik ervoor zorgde dat ze risicovoller gingen spelen. Een aantal uitspraken hierover zijn:

"Ik nam meer risico's. En dat merkte ik, als ik wat op had, de remmen waren een beetje los. Dan ging je echt maximaal gokken, zeg maar." (ervaringsdeskundige 4)

"Ik begon dan met een biertje, en dan nog één, en dan nog één, en dan wordt het ook lastiger om controle te houden. Het maakt je roekelozer [...] Het is dan heel lastig om maat te houden en je kan gewoon heel moeilijk overzien dat je de rest van de maand een probleem hebt als je weer pint." (ervaringsdeskundige 1)

Ook vrijwel alle geïnterviewde betrokken partijen merkten op dat alcohol waarschijnlijk een ontremmende werking heeft en gecombineerd met kansspelen (makkelijker) tot zelfoverschatting en impulsieve beslissingen kan leiden. Dit kan volgens hen betekenen dat spelers eerder hun eigen grenzen rondom het spel overschrijden, meer risico's nemen en hogere bedragen inzetten. Zo zei een van de geïnterviewde aanbieders:

"Ik denk dat in z'n algemeenheid dat wel zo is dat als je alcohol gebruikt dat dat iets losser maakt doorgaans. En ook wel kan veroorzaken dat je een extra risico neemt. Dat is in z'n algemeenheid zo. Maar hoeft niet per se te betekenen dat je daarmee hele grote risico's neemt of een probleemgeval wordt." (aanbieder 2)

Geïnterviewden merkten op dat dit ontremmende effect van alcohol op het speelgedrag waarschijnlijk met name plaatsvindt in casino's en horecagelegenheden; in een meerderheid van de speelhallen wordt immers geen alcohol geschonken. Eén van de eigenaren van horecagelegenheden met kansspelautomaten gaf aan dat vriendengroepen elkaar onder invloed van alcohol uitdagen om op de automaat te spelen, dit langer te doen of meer geld in te zetten. Een andere eigenaar vertelde dat hij soms merkt dat mensen onder invloed van alcohol "te rigoureuus" gaan spelen en soms ook "steeds laconieker met geld omgaan."

Effect van alcoholgebruik op ontwikkelen van (verdergaande) kansspelproblematiek

Uit onderzoek blijkt dat alcoholgebruik mogelijk één van de voorspelers is van problematisch speelgedrag.⁴⁵ Uit de gegevens van LADIS blijkt dat 3% van de cliënten die eerst voor alcohol bij de verslavingszorg kwamen in de jaren daarna ook voor deelname aan kansspelen contact hadden met de verslavingszorg.

Expliciet gevraagd naar het effect van alcoholgebruik (bij het spelen van kansspelen) op problematisch speelgedrag gaf één van de ervaringsdeskundigen aan dat het bij hem ging om een ongunstig, maar niet doorslaggevend effect ('zonder alcohol had hij het spelen ook niet onder controle gehad'). Sommige ervaringsdeskundigen concludeerden dat alcohol aanzienlijk ongunstig heeft bijgedragen aan hun kansspelproblematiek. Meer in algemene zin zeiden anderen de combinatie van alcoholgebruik en deelname aan kansspelen (met het oog op de gevolgen voor onder andere het speelgedrag) 'niet positief of prettig' en 'tricky' te vinden. Eén van deze personen vertelde hierbij, vanuit zijn ervaring met het leiden van een supportgroep voor gokverslaafden, dat alcoholgebruik ervoor kan zorgen dat iemand diens voornemen om het problematische speelgedrag te veranderen, vergeet en loslaat.

Meer specifiek legde één van de ervaringsdeskundigen uit dat de beschikbaarheid van alcohol in een algehele 'kroeguitstraling' van het casino voor hem maakte dat hij die begon te bezoeken en zo in aanraking kwam met deelname aan kansspelen (waar hij uiteindelijk aan verslaafd raakte). Daarover zei hij:

"Het is ook daarmee begonnen, zeg maar, van: we gaan lekker even bier drinken met vrienden in Holland Casino en we doen een spelletje, en dan daarna nog even de stad in. Dus dat trekt wel, ik denk ook wel dat ik daar minder was geweest als je daar niet een biertje kon drinken, laat ik het zo zeggen. [...] Een kroeg waar je kan gokken. [...]"

⁴⁴ Sagoe, D., Mentzoni, R.A., Leino, T., Molde, H., Haga, S., Gjernes, M.F., Hanss, D., & Pallesen, S. (2017). *Journal of Behavioral Addictions* 6(2), 203–211.

⁴⁵ Welte, J.W., Barnes, G.M., Wieczorek, W.F., Tidwell, M-C. O., Parker, J.C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviors*, 29, 323–335.

*Misschien was het dan [als er geen alcohol geschonken werd] wel nooit begonnen.”
(ervaringsdeskundige 3)*

Een andere ervaringsdeskundige gaf aan te vermoeden dat de combinatie vooral leidt tot problematisch speelgedrag in horecagelegenheden en kroegen.

Vrijwel alle geïnterviewde vertegenwoordigers van betrokken partijen, waaronder kansspelaanbieders, zeiden weinig tot geen signalen te krijgen dat de combinatie van alcohol en kansspelen in de praktijk voor problemen zorgt. Enkelen van hen merkten daarbij op dat dit kan komen doordat er weinig zicht is op (problemen rondom) de combinatie van alcohol en kansspelen. De meeste geïnterviewden denken dat het impulsievere speelgedrag dat kan ontstaan onder invloed van alcohol niet per definitie een groter risico op een kansspelverslaving impliceert. Eén van de geïnterviewde beleidsmakers is echter van mening dat alcoholgebruik op deze wijze wel sneller leidt tot een kansspelverslaving.

Medewerkers van verslavingszorginstellingen gaven echter aan in de praktijk wel negatieve gevolgen van de combinatie tussen alcoholgebruik en kansspelen te zien. Eén medewerker vertelde dat er sprake is van een 'negatieve spiraal'. Mensen die geld verliezen met deelname aan kansspelen ervaren daardoor vaak een gevoel van schuld en schaamte. In de praktijk ziet men dat sommigen van hen deze gevoelens proberen te onderdrukken door het gebruik van verslavende middelen, waaronder alcohol. Het gebruik van alcohol kan er juist weer voor zorgen dat mensen minder verstandige en verantwoordelijke keuzes maken met betrekking tot het spelen van kansspelen, zoals eerder genoemd.

Een andere medewerker zei – net als één van de ervaringsdeskundigen – te merken dat wanneer mensen (een bepaalde hoeveelheid) alcohol op hebben, zij gedrag gaan vertonen dat zij eigenlijk niet (meer) willen vertonen. Sommige mensen die zich hebben voorgenomen niet meer te spelen op de automaten, gaan onder invloed van alcohol toch weer spelen.

5. Preventiebeleid van speelcasino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten

In dit hoofdstuk gaan we in op het preventiebeleid van speelcasino's, speelhallen en horecagelegenheden met kansspelautomaten. We beschrijven het huidige preventiebeleid en de effectiviteit van dat beleid als het gaat om het voorkomen van (problematisch) alcoholgebruik en het voorkomen van negatieve effecten van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag. We sluiten het hoofdstuk af met een aantal verbetermogelijkheden en verwachte (maatschappelijke) opbrengsten en kosten van deze verbetermogelijkheden.

5.1 Huidig preventiebeleid landbased kansspelsector

Alle kansspelaanbieders hebben een (wettelijke) zorgplicht. Hiermee wordt onder andere bedoeld dat de kansspelaanbieders verplichtingen hebben op het gebied van het verstrekken van juiste en betrouwbare informatie en het zoveel mogelijk voorkomen van verslaving. De door de Ksa opgestelde 'Leidraad Zorgplicht' geeft vergunninghouders van kansspelen handvatten c.q. aanbevelingen waarmee aan de wettelijke zorgplicht kan worden voldaan. Eén van de aanbevelingen is dat de vergunninghouder een schriftelijk (verslavings)preventiebeleid heeft. Daarin staat beschreven welke maatregelen en voorzieningen er zijn getroffen om gokverslaving zoveel mogelijk te voorkomen. Als alcohol wordt geschonken in de voorziening dan wordt in het verslavingspreventiebeleid beschreven hoe wordt voorkomen dat het bijdraagt aan (de ontwikkeling van) buitensporig speelgedrag. Daarnaast treedt op 1 maart 2021 de Wet Kanspelen op afstand (Wet Koa) in werking. Met deze wet wordt onder strikte voorwaarden het spelen van online kansspelen gelegaliseerd en gereguleerd. Deze wet heeft ook gevolgen voor de landbased aanbieders. Zo gaan er striktere eisen gelden op het gebied van verslavingspreventie en reclame voor speelhallen en Holland Casino.

In tabel 4 is een overzicht te vinden van beleid per type aanbieder. Geen van de gesproken kansspelaanbieders heeft afzonderlijk beleid dat specifiek gericht is op de combinatie van alcoholgebruik en kansspelen. Holland Casino heeft een beleid dat overmatig alcoholgebruik tegen dient te gaan en de eigenaren van horecagelegenheden dienen zich te houden aan de Drank- en Horecawet. Zowel Holland Casino als de door ons gesproken aanbieders van speelhallen hebben een beleid dat kansspelverslaving tegen dient te gaan. Hierin wordt soms het tegengaan van overmatig alcoholgebruik ter voorkoming van kansspelverslaving genoemd.

Tabel 4. Preventiebeleid (alcohol, kansspelverslaving) per locatie

	Preventiebeleid alcohol	Preventiebeleid kansspelverslaving⁴⁶
<i>Holland Casino</i>	Eigen alcoholbeleid en 'preventief alcoholbeleid'. Belangrijkste uitgangspunten: voorkomen van bovenmatig alcoholgebruik en schadelijke gevolgen daarvan, veiligheid en orde in casino bewaken.	Preventiebeleid kansspelen (o.a. entreebeleid, training medewerkers, gesprek met gasten en doorverwijzing naar verslavingszorg).
<i>Speelhallen</i>	Geen algemeen geldend beleid voor alle speelhallen. ⁴⁷	Speelhallen kunnen zelf een beleid opstellen. Alle speelhallen waar wij vertegenwoordigers van hebben gesproken hebben een beleid.
<i>Horeca</i>	Drank- en Horecawet (incl. bepalingen om verkoop van alcohol op verantwoorde wijze te laten verlopen).	Geen concreet geldend beleid.

⁴⁶ Door de geïnterviewden is de Leidraad Zorgplicht is niet expliciet genoemd, maar de maatregelen in deze tabel zijn wel in lijn met deze leidraad.

⁴⁷ Geen van de speelhallen waarvan wij vertegenwoordigers spraken, heeft een preventiebeleid op het gebied van alcohol. Het is mogelijk dat overige speelhallen dit wel voor hun afzonderlijke organisatie hebben opgesteld. Vanuit de branchevereniging kansspelaanbieders hebben wij hier geen signalen over gekregen.

Er is geen eenduidig preventiebeleid met betrekking tot kansspelverslaving voor alle speelhallen; dit beleid wordt per speelhal – of de overkoepelende organisatie waar zij onder vallen – opgesteld. Vanuit de branchevereniging voor kansspelaanbieders (VAN) is een ondernemerscode opgesteld waarin onder meer is aangegeven dat leden worden geacht toe te zien op een verantwoord aanbod. In de volgende paragrafen gaan we per type kansspellocatie verder in op het beleid rondom (overmatig) alcoholgebruik en kansspelverslaving.

5.1.1 Huidig preventiebeleid alcohol

Holland Casino

In een notitie over het alcoholpreventiebeleid van Holland Casino staat dat Holland Casino “ervoor heeft gekozen om (onverplicht) een eigen alcoholbeleid te hanteren met betrekking tot (on)verantwoord alcoholgebruik” en dat Holland Casino een “preventief alcoholbeleid” voert.^{48 49} Het belangrijkste uitgangspunt hierin is het voorkomen van bovenmatig alcoholgebruik in relatie tot kansspelen en hiermee het voorkomen van schadelijke gevolgen van alcoholgebruik. Naast de gezondheid van de speler dient dit beleid de veiligheid en de orde binnen het casino te bewaken.

De geïnterviewde medewerkers gaven aan dat gasten uiteindelijk zelf verantwoordelijk zijn voor hun eigen gedrag. Holland Casino richt zich op het benadrukken en (waar mogelijk) versterken van deze eigen verantwoordelijkheid. Als gasten niet (meer) in staat zijn hun eigen verantwoordelijkheid te nemen, neemt Holland Casino de gast tegen zichzelf in bescherming. Eén van de geïnterviewden gaf aan dat het uitgangspunt is dat het gebruik van alcohol en/of het deelnemen aan kansspelen te allen tijde verantwoord moet blijven.

Holland Casino geeft op verschillende manieren invulling aan het preventief alcoholbeleid. Er is aandacht voor bewustwording, kennis en vaardigheden onder de medewerkers (bijvoorbeeld het herkennen van een alcoholprobleem bij een gast). Daarnaast geeft Holland Casino in de notitie aan dat het gebruik van alcohol niet wordt gestimuleerd. Medewerkers van Holland Casino gaven aan dat zij in de praktijk, zoals het beleid ook voorschrijft, ‘terughoudend zijn’ met het schenken van alcohol. Een medewerker geeft aan dat Holland Casino in principe geen gratis alcoholhoudende dranken verstrekt, met uitzondering van ‘uitzonderlijke- en bijzondere gelegenheden’, zoals jubilea, feestdagen of het winnen van een uitzonderlijke prijs. Daarnaast wordt in het casino in Amsterdam tussen 3.00 ‘s nachts en 8.00 ‘s ochtends geen alcohol geschonken, in Rotterdam geldt dit voor het tijdstip 6.00 ‘s ochtends tot 9.00 ‘s ochtends. Bovendien worden mensen die zichtbaar onder invloed van alcohol zijn, niet toegelaten. Eén van de geïnterviewde medewerkers van Holland Casino merkte op dat de organisatie zich verder houdt aan de regels die binnen de Drank- en Horecawet gesteld worden, zoals het niet doorschenken aan personen die zichtbaar onder invloed zijn van alcohol. Het drinken van alcohol mag volgens de geïnterviewde medewerkers van Holland Casino nooit een primair doel zijn voor mensen om de locaties te bezoeken.

De geïnterviewde medewerkers van Holland Casino merkten op dat het belangrijk is dat er een prettige sfeer is in het casino, zowel voor gasten als voor medewerkers. Zij vinden dat dronken gasten de sfeer in het casino over het algemeen niet ten goede komen. Mensen die (merkbaar) onder invloed zijn van alcohol, wordt de toegang tot het casino geweigerd. Gasten die duidelijk onder invloed aanwezig zijn in het casino krijgen geen alcohol meer en/of wordt gevraagd niet meer te spelen en/of te vertrekken. Eén van de geïnterviewde medewerkers van Holland Casino gaf aan dat op een dergelijk verbod makkelijker is toe te zien in de kleinere vestigingen, dan in de grotere.

Speelhallen

Volgens medewerkers van speelhallen wordt in een groot deel van de speelhallen geen alcohol geschonken. Waar dat wel gebeurt, drinkt volgens hen slechts een beperkt deel van de bezoekers ook daadwerkelijk alcohol. Voor alle speelhallen waar alcohol geschonken wordt, geldt dat zij zich moeten houden aan de Drank- en Horecawet. De aanbieders van speelhallen die wij hebben gesproken, gaven aan zich te houden aan deze wet. Vanuit de branchevereniging voor kansspelaanbieders (VAN) is geen alcoholbeleid opgesteld. Ook zijn in de ondernemerscode die alle leden van de VAN moeten ondertekenen geen regels met betrekking tot alcohol(verstrekking)

⁴⁸ Op het moment van de dataverzameling werd het alcoholbeleid van Holland Casino herzien. De onderzoekers hebben daarom in plaats van het op dat moment geldende alcoholbeleid (uit 2013) een notitie over het alcoholbeleid van Holland Casino ontvangen. Ten tijde van de afronding van dit rapport hebben medewerkers van Holland Casino een concept preventiebeleid alcohol aan de onderzoekers verstrekt (Nuchter omgaan met alcohol) waarin specifiek aandacht wordt besteed aan de combinatie van alcohol en kansspelen.

⁴⁹ Ook voor Holland Casino geldt de wettelijke zorgplicht. In die zin is het hebben van een (preventief) alcoholbeleid een onderdeel van deze zorgplicht.

opgenomen. Personen die onder invloed van alcohol zijn, krijgen geen toegang tot de speelhal. Bovendien mag in de speelhallen alleen in een apart gedeelte alcohol worden geschonken en genuttigd.

Horecagelegenheden

Horecagelegenheden dienen zich te houden aan de Drank- en Horecawet. In deze wet zijn bepalingen opgenomen om de verkoop van alcohol op verantwoorde wijze te laten verlopen. Zo mag er volgens deze wet geen alcohol worden geschonken aan personen die zichtbaar onder invloed zijn van alcohol. Horecagelegenheden die alcohol verkopen, hebben een drank- en horecaverunning nodig. Een voorwaarde voor het verkrijgen van deze vergunning is dat de eigenaren en leidinggevenden een cursus 'sociale hygiëne' hebben afgerond. Tijdens deze cursus leren ze onder meer hoe om te gaan met personen die onder invloed zijn.

5.1.2 Huidig preventiebeleid kansspelen

Holland Casino

Holland Casino heeft een Preventie Beleid Kansspelen (afgekort: PBK), waarin een aantal preventieve beleidsmaatregelen rondom de algemene risico's van casinospelen is opgenomen. Hierbij gaat het om:

- **Entreebeleid** gebaseerd op de Beschikking Casinospelen 1996. Sommige mensen die bijvoorbeeld wilsonbekwaam zijn of de bepalingen van het huisreglement van Holland Casino niet in acht nemen, wordt de toegang tot het casino ontzegd.
- **Bijhouden van bezoekfrequentie** (objectief) door middel van identificatieplicht en landelijk gekoppelde bezoekersregistratie.
- **Training van medewerkers** (subjectief) in het herkennen van verslavingssignalen. Deze training wordt verzorgd door Jellinek Consultancy.
- **Gesprek met gasten** op grond van bovenstaande objectieve en subjectieve indicatoren. Als uit het gesprek blijkt dat iemand verslaafd is of dat het aantal bezoeken erna niet afneemt, volgt een extra gesprek en meestal een bezoekbeperking of entreeverbod. Als de gast na deze bezoekbeperking of entreeverbod voor het eerst weer naar het casino komt, vindt eerst een persoonlijk gesprek plaats.
- **Doorverwijzing naar verslavingszorg**. Met de 'HANDS'-card⁵⁰ wordt de bezoeker van het casino indien nodig gewezen op de mogelijkheid om (gratis) met een telefonische hulplijn te bellen. In samenwerking met Tactus is de website www.gokkendebaas.nl ontwikkeld. Via een vragenlijst kan een bezoeker nagaan of hij of zij problemen heeft met deelname aan kansspelen. Ook worden bezoekers indien nodig doorverwezen naar professionele verslavingszorg.

Ook maakt Holland Casino in het PKB onderscheid tussen verschillende leeftijdsgroepen:

- **Jongvolwassenen in de leeftijd 18 t/m 23 jaar** ontvangen bij hun zesde bezoek in één maand de '6e bezoek troefkaart'. De kaart wijst de bezoeker op diens bezoekgedrag en de risico's van het spel. Ook komt de mogelijkheid van een gesprek aan de orde en worden bezoekers gewezen op informatie op de website. Na acht bezoeken in één maand wordt de jongvolwassene door Holland Casino uitgenodigd voor een (preventief) gesprek.
- **Volwassenen in de leeftijd van 24 jaar en ouder** ontvangen bij hun tiende bezoek in één maand een '10e bezoek troefkaart'. Deze kaart wijst, net zoals bij de troefkaart van de jongvolwassenen, op diens bezoekgedrag en risico's van het spel. Na vijftien bezoeken in één maand wordt de gast uitgenodigd voor een (preventief) gesprek.

Speelhallen

Vanuit de branchevereniging voor aanbieders van kansspelen (VAN) is geen officieel beleid vastgesteld voor het voorkomen van kansspelverslaving in speelhallen. In de eerdergenoemde ondernemerscode van de VAN zijn kernwaarden, normen en regels opgenomen voor een verantwoorde bedrijfsvoering waar alle leden zich aan moeten houden. Wat betreft de amusementscentra worden leden onder meer geacht te zorgen voor "verantwoord kansspelgebruik en een minimalisatie van de risico's op problematisch speelgedrag of kansspelverslaving."⁵¹

⁵⁰ Als er aanwijzingen zijn dat een bezoeker behoefte heeft aan hulp of begeleiding, geven medewerkers van Holland Casino een zogenoemde HANDS-kaart. Daarop staat het telefoonnummer van HANDS (Human Assistance Network for Daily Support). Deze lijn is 365 dagen per jaar, 24 uur per dag bereikbaar. Zie ook: <https://www.hands24x7.nl/>.

⁵¹ VAN Ondernemerscode. <https://vaninfo.nl/wp-content/uploads/2017/11/20140326-VAN-Ondernemerscode.pdf>

Daarnaast dienen leden op een opvallende plek voorlichtingsmateriaal neer te leggen met daarin informatie over verantwoord kansspelgebruik en de mogelijkheden tot hulpverlening.

De verschillende speelhallen waarvan wij vertegenwoordigers spraken, hebben een preventiebeleid voor het tegengaan van kansspelverslaving. Zo wordt zowel in de speelhallen, als op de websites van de speelhallen, informatie gegeven over verantwoord speelgedrag, de risico's van kansspelen en organisaties/instellingen waar men terecht kan voor hulp. Bovendien kunnen spelers, zowel in de speelhallen, als online, testen of men verantwoord speelt. Daarnaast worden medewerkers getraind in het herkennen van problematisch speelgedrag en kunnen spelers indien gewenst bij hen terecht voor informatie en/of advies over (problemen met) hun speelgedrag. Wanneer medewerkers signalen van problematisch speelgedrag signaleren, gaan zij hierover in gesprek met de speler. Waar nodig leiden de medewerkers de spelers naar zorg. Daarnaast kunnen spelers een verzoek indienen om zichzelf op een lijst te laten plaatsen waardoor ze gedurende een bepaalde periode geen toegang meer krijgen tot de speelhal.

Horecagelegenheden

Over het algemeen besteedt het personeel van horecagelegenheden met speelautomaten weinig aandacht aan de automaten en de personen die hierop spelen. Alle geïnterviewde eigenaren van deze horecagelegenheden gaven aan dat zij geen beleid hebben omtrent het gebruik van de speelautomaat. Zo zijn er geen (informele) regels opgesteld over de maximale speelduur of het aanspreken van gasten die langer op de automaat spelen. Verschillende geïnterviewde eigenaren zeiden dat zij de spelers op de automaten uitsluitend aanspreken op hun gedrag als zij (uit frustratie) agressief gedrag vertonen, zoals slaan of schoppen op de automaat of het heen en weer schudden van de automaat.

Eigenaren van horecagelegenheden vertelden dat zij, om een kansspelautomaat in hun gelegenheid te mogen plaatsen, een vergunning moeten aanvragen bij de gemeente. Om deze vergunning te krijgen, moeten zij aantonen dat zij voldoen aan alle voorwaarden om een horecagelegenheid te mogen exploiteren, waaronder een afgeronde cursus sociale hygiëne. Aan aanvullende voorwaarden, zoals het hebben van een preventieplan om kansspelverslaving tegen te gaan, hoeven zij niet te voldoen.

De speelautomaten in de horecagelegenheden worden geplaatst door exploitanten van kansspelautomaten in de horeca. Deze exploitanten proberen op verschillende manieren bij te dragen aan het voorkomen van kansspelverslaving. Zo geeft één van de exploitanten die wij spraken op de website informatie over signalen die kunnen wijzen op kansspelproblematiek. Bovendien gaf deze exploitant aan dat buitendienstmedewerkers met eigenaren van horecagelegenheden spreken over het voorkomen van kansspelverslaving als zij de gelegenheid bezoeken. Een andere exploitant geeft alle eigenaren van een horecagelegenheid waar hij een kansspelautomaat plaatst een brochure van AGOG waarin informatie over (signalering en preventie van) kansspelverslaving staat.⁵²

5.2 Effectiviteit van het huidige preventiebeleid

5.2.1 Aanbieders van kansspelen over de effectiviteit

De geïnterviewde medewerkers van Holland Casino zijn van mening dat het beleid dat zij op dit moment voeren effectief is in het voorkomen van kansspelproblematiek. De geïnterviewde aanbieders van kansspelen in speelhallen gaven aan dat er door het beleid dat zij voeren in de praktijk weinig signalen zijn van problematisch speelgedrag en problematisch alcoholgebruik in de speelhallen. Enkele andere geïnterviewden, waaronder één van de beleidsmakers, merkten op onvoldoende zicht te hebben op de uitvoering en consequenties van het beleid om uitspraken over de effectiviteit van het beleid te kunnen doen. Vrijwel alle eigenaren van horecagelegenheden vinden beleid tegen kansspelverslaving voor aanbieders van kansspelen in de horeca niet nodig. Enkele van hen gaven aan dat, als zij zich zorgen maken over het speelgedrag (de duur, frequentie en/of het bedrag dat wordt ingezet), zij deze persoon hier dan op aan spreken. Dit wordt maatwerk genoemd, en wordt met name toegepast bij klanten die regelmatig komen. Eén van de geïnterviewde eigenaren vertelde dat er vaak klanten komen die gedurende een groot aantal uren achtereen op de automaat spelen. Deze klanten geven zelf echter aan dat het een hobby is en dat ze een vooraf vastgesteld bedrag inzetten.

⁵² Stichting AGOG is een organisatie die hulp biedt aan mensen (en hun naasten) die problematisch speelgedrag laten zien of waarbij sprake is van een kansspelverslaving. Dit gebeurt in de vorm van anonieme groepsbijeenkomsten.

5.2.2 Ervaringsdeskundigen over de effectiviteit

Geen van de ervaringsdeskundigen zei iets te hebben gemerkt van beleid dat problematisch alcoholgebruik en/of een ongunstig effect van alcoholgebruik op speelgedrag moet tegengaan. Meerdere personen vertelden dat er wel werd ingegrepen bij (door alcohol veroorzaakt) overlastgevend gedrag, maar verder niet.

Een aantal ervaringsdeskundigen vindt dat casino's alcoholgebruik binnen hun locaties aanmoedigen en daarmee in de hand werken. Vormen van aanmoediging die werden genoemd, zijn het (onbeperkt) gratis en/of actief aanbieden van alcohol. Zo gaf een aantal ervaringsdeskundigen aan dat medewerkers van casino's die zij bezochten gratis (rondjes) alcohol aanboden, en dat dit vooral leek te gebeuren wanneer er relatief hoge bedragen werden ingezet. Een andere ervaringsdeskundige stelde dat alcohol onderdeel is van wat hij een breder 'stimulatiebeleid' van casino's noemt, waarin meer deelname aan kansspelen leidt tot meer voordelen die weer moeten verleiden tot meer deelname aan kansspelen. Zo'n voordeel was soms ook een "gratis eerste (alcoholisch) drankje bij je volgende bezoek," zei hij.

Twee ervaringsdeskundigen geven aan dat er structureel onbeperkt, gratis alcohol wordt geschonken aan klanten die in het bezit zijn van een zogenoemde VIP-kaart.⁵³ Aan deze kaart zijn (volgens beide personen die voorheen in het bezit waren van de kaart) allerlei 'voordelen' verbonden, waaronder onbeperkt gratis alcohol en een uitgebreide service rondom het serveren ervan. Eén van de ervaringsdeskundigen over deze service:

"Als je geen VIP-kaart hebt, moet je je drankje bij de bar gaan halen, maar als VIP-klant wordt het nog makkelijker, want ze komen echt naar je toe. [...] Ik kwam binnen, ging zitten en ik zat nog geen minuut of er kwam een hostess naar me toe [...] die me kende, en zei, goh, meneer [naam ervaringsdeskundige] wat wilt u drinken en eten?"
(ervaringsdeskundige 4)

Deze service hield ook in dat er zonder bestelling alcohol werd geserveerd:

"Dan drink je bijvoorbeeld je glas op, en dan is je glas leeg, en dan komen ze eigenlijk ongemerkt met een ander glas, al. Zonder dat je erom vroeg. Maar goed, je was zo in je spel bezig, dat je het gewoon niet... Merkte is een groot woord, maar..."
(ervaringsdeskundige 4)

Een andere ervaringsdeskundige (die geen VIP-kaart had) merkte op dat gratis alcohol en de genoemde service in het door hem bezochte casino (voor hem) verbonden leek aan het spelen in een bepaalde ruimte (high limit area) waar met hogere bedragen wordt gespeeld. Hierover zei hij:

"Als je daar eenmaal begon met drinken, dan was dat best wel lastig om nuchter te blijven. [...] Je glas was nog niet eens leeg of ze vroegen al: wil je nog een biertje? Ze kennen je bij je voornaam, en ze weten precies dat ik op een gegeven moment na 3 bier wel een bacootje lustte, en dan kwamen ze alweer met een bacootje aan, en bitterballen, weet je wel. [...] [Daar] hoefde je sowieso nooit te betalen [voor alcohol]."
(ervaringsdeskundige 1)

Volgens deze ervaringsdeskundige zorgde de uitgebreide service ('het pampere') er niet alleen voor dat hij meer (alcohol) dronk, maar ook voor een 'topgevoel' dat maakte dat hij alleen maar meer ging spelen.

In een reactie op bovenstaande verhalen van ervaringsdeskundigen geeft één van de medewerkers van Holland Casino aan dat er uitsluitend gratis alcohol wordt verstrekt bij bijzondere gelegenheden, zoals jubilea, feestdagen of wanneer een uitzonderlijke prijs wordt gewonnen. Deze medewerker zegt dat het niet de bedoeling is dat er structureel gratis alcohol wordt aangeboden of

⁵³ Over het bestaan van deze kaart zijn onlangs kamervragen gesteld, zie <https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2020/09/07/antwoorden-kamervragen-over-het-bericht-dat-een-problematische-gokker-veel-te-lang-zijn-gang-kon-gaan-in-het-casino>.

dat glazen van spelers proactief worden gevuld/vervangen. Dit geldt ook voor gasten met een VIP-kaart en voor gasten die spelen in de high limit area.⁵⁴

5.3 Verbetermogelijkheden

5.3.1 Inzichten uit de literatuur

Theoretisch concept Zinberg (1984)

Het theoretisch kader voor het ontstaan van een verslaving van psychiater Norman Zinberg (1984) gaat ervan uit dat het ontstaan ervan samenhangt met de interactie tussen de drug zelf (middel, dosering en manier van inname), de set (kenmerken van de persoon die het inneemt, bijvoorbeeld geslacht en psychische gesteldheid) en de setting (factoren in de fysieke en sociale omgeving waarin gebruik plaatsvindt). Wat betreft deze setting zijn, in het kader van dit onderzoek, de volgende aspecten van belang:

- Fysieke omgeving (bijvoorbeeld uitstraling van casino).
- Sociale omgeving (sociale druk, speelt iemand alleen of met vrienden, wordt iemand aangesproken op overmatig speelgedrag/alcoholconsumptie).
- Wet- en regelgeving (bijvoorbeeld ten aanzien van de beschikbaarheid en prijs⁵⁵ van alcohol).

De specifieke kenmerken van een drug (in dit geval dus alcohol en/of kansspelen), van de persoon en van zijn of haar omgeving bepalen uiteindelijk in hoeverre iemand te maken krijgt met (verslavings)problematiek. Omgekeerd liggen hier dus – vanuit preventief oogpunt – ook de mogelijkheden om verslaving te voorkomen.⁵⁶

Beleidsmaatregelen en 'best practices'

Uit onderzoek blijkt dat er verschillende strategieën en interventies zijn om (de negatieve gevolgen van) alcoholgebruik te verminderen. In tabel 5 geven we een aantal van dergelijke strategieën weer, in de vorm van beleidsmaatregelen en 'best practices'.⁵⁷ Alhoewel deze maatregelen niet specifiek zijn toegespitst op de combinatie van alcohol en kansspelen binnen de landbased kansspelsector is een aantal van deze maatregelen ook relevant (en soms ook reeds toegepast) voor het tegengaan van (problematisch) alcoholgebruik bij deelname aan kansspelen in deze context.

Belang rol medewerkers kansspellocaties

In landbased kansspellocaties spelen de medewerkers een relatief grote rol in de preventie van overmatig alcoholgebruik. Deze rol hangt samen met de categorie *Aanpassen van context waarin alcohol gedronken wordt* in tabel 5. Medewerkers van kansspelaanbieders die alcohol schenken, staan in direct contact met spelers die mogelijk kampen met alcoholproblematiek en/of kansspelproblematiek. Het herkennen van deze groep en het op tijd ingrijpen zijn hierbij van belang. Een bewustwordingscampagne onder aanbieders van kansspelautomaten bleek bijvoorbeeld positieve effecten te hebben.⁵⁸ Een beter begrip van problematisch speelgedrag en de manier en timing van het hierop aanspreken van mensen blijken werkzame elementen te zijn. Het aanspreken van mensen op hun gedrag bij hun *eerstvolgende bezoek* blijkt bijvoorbeeld effectiever dan aanspreken *tijdens* het desbetreffende bezoek.

De meest genoemde mogelijkheden hebben betrekking op het onderdeel 'setting' uit het model van Zinberg. Dat wil zeggen: de fysieke omgeving, sociale omgeving en wet- en regelgeving. Verbetermogelijkheden die gericht zijn op het middel (alcohol) werden, toegespitst op de landbased context van dit onderzoek, in de literatuur niet gevonden. Dit geldt ook voor verbetermaatregelen gericht op individuele kenmerken van de gebruiker.

⁵⁴ Dit is informatie over het huidige beleid; informatie over het beleid van Holland Casino in voorgaande jaren hebben we niet ontvangen.

⁵⁵ Denk hierbij bijvoorbeeld aan hoogte van belasting die op alcohol wordt geheven of het verbieden van gratis drank en stuntprijzen van drank.

⁵⁶ <https://www.jellinek.nl/vraag-antwoord/effecten-van-drugs/>.

⁵⁷ Babor, T., Caetano, R., Casswell, S., Edwards, G., Giesbrecht, N., Graham, K., et al. (2010). Alcohol: No ordinary commodity – a summary of the second edition. Alcohol and Public Policy Group. *Addiction*, 105, 769-779.

⁵⁸ Benhsain, K., Taillefer, A., & Ladouceur, R. (2004). Awareness of independence of events and erroneous perceptions while gambling. *Addictive Behaviors*, 29(2), 399-404.

Tabel 5. Beleidsmaatregelen en 'best practices' rondom alcoholgebruik.⁵⁹

Beleidsmaatregel	Theoretische assumptie(s)	'Best practices'
Alcoholbelasting en andere prijsregulatie(s)	Stijgende kosten doen vraag afnemen.	Heffen van (meer) belasting op alcohol.
Reguleren van fysieke beschikbaarheid van alcohol	Door fysieke beschikbaarheid te beperken, neemt inspanning om alcohol te verkrijgen toe, waardoor consumptie(volume) en problemen afnemen.	Verkoopverbod, minimumleeftijd om alcohol te kopen, specifieke dagen/tijdstippen om alcohol te kopen, restricties op dichtheid van alcoholverkooppunten.
Aanpassen van context waarin alcohol gedronken wordt	Het creëren van ecologische en sociale beperkingen zorgt ervoor dat alcoholgebruik afneemt.	Verbeterde handhaving van beleid en wettelijk gestelde eisen.
Maatregelen tegen rijden onder invloed	Afschrikking, bestraffing en sociale druk zullen rijden onder invloed verminderen.	Controlepunten, blaascontroles, getrapt rijbewijs voor beginnende bestuurders.
Onderwijs en beïnvloeding (meer informatie over alcohol, bijvoorbeeld via sociale media en educatieprogramma's)	Gezondheidsinformatie vergroot kennis en verandert attitudes, waardoor alcoholproblematiek voorkomen kan worden.	-
Regulatie van alcoholpromotie en -advertenties en andere vormen van marketing	Minder blootstelling aan marketing die alcoholconsumptie normaliseert, zal alcoholconsumptie verminderen.	Wettelijke beperkingen op blootstelling marketing.
Screening/interventies in gezondheidszorginstellingen: toename van beschikbaarheid van behandelprogramma's	Vergroten van handelen van mensen om minder alcohol te consumeren.	Interventies voor risicodrinkers, aanwezigheid van (zelf)hulp.

5.3.2 Voorgestelde verbetermogelijkheden

Zowel de ervaringsdeskundigen als vertegenwoordigers van betrokken organisaties noemden tijdens de interviews verschillende verbetermogelijkheden om (problematisch) alcoholgebruik in de landbased kansspelsector tegen te gaan. Ook deze verbetermogelijkheden hebben uitsluitend betrekking op de setting. Tabel 6 geeft een compleet overzicht van deze mogelijkheden.

⁵⁹ Idem.

Tabel 6. Geopperde verbetermogelijkheden (alcohol) door ervaringsdeskundigen en experts

	Categorie (Zinberg)	Experts	Ervaringsdeskundigen
Verbod op schenken van alcohol in kansspellocaties	Wet- en regelgeving		✓
Instellen van maximum aantal alcoholische consumpties	Wet- en regelgeving	✓	✓
Ruime scheiden van drinken en kansspelen	Fysieke omgeving	✓	✓
Invoeren van blaastesten aan de deur en mensen onder invloed van alcohol toegang weigeren	Wet- en regelgeving		✓
Plaatsen van alcoholfuiken bij parkeergarages van kansspellocaties	Wet- en regelgeving		✓
Minder groot drankassortiment in kansspellocaties	Wet- en regelgeving, fysieke omgeving		✓
Stoppen met gratis en actief aanbieden van alcohol (m.n. in casino's, VIP-kaart)	Wet- en regelgeving		✓
Adequaat gesprekken voeren met mensen die tekenen van problematisch alcoholgebruik en/of speelgedrag vertonen	-		✓
Meer acceptatie en minder stigma rondom verslaving	-		✓
Focus op preventie onder jongere doelgroepen	-		✓
Geen of minder reclame maken (normalisering alcoholgebruik) voor jongvolwassenen	Wet- en regelgeving	✓	
Actief bijhouden hoeveel alcohol iemand (tijdens het spelen) drinkt	Wet- en regelgeving	✓	
Gericht pauzes inbouwen (bijvoorbeeld geen dranken serveren aan speelautomaat zodat spelers fysiek afstand moeten nemen)	Wet- en regelgeving, fysieke omgeving	✓	

Daarnaast is door de geïnterviewde betrokken partijen ook een aantal verbetermogelijkheden geopperd die specifiek zijn gericht op het tegengaan van kansspelproblematiek. Tabel 7 geeft deze weer.

Tabel 7. Geopperde verbetermogelijkheden (kansspelen) door experts

	Categorie (Zinberg)	Experts	Ervaringsdeskundigen
Beperken van acties die (kennismaken met het spelen van) kansspelen stimuleren	Wet- en regelgeving	✓	
Bezoeker aanspreken als hij of zij een lange periode heeft gespeeld en adviseren om pauze te nemen	Wet- en regelgeving	✓	
Mogelijkheid aanbieden dat bezoekers van tevoren kunnen aangeven hoe lang zij willen spelen, waarna zij vervolgens een waarschuwing krijgen als zij hun speeltijd overschrijden	Wet- en regelgeving	✓	
Besef van tijd stimuleren door voldoende daglicht te genereren en voldoende klokken op te hangen in de kansspellocatie	Wet- en regelgeving	✓	

Toelichting verbetermogelijkheden volgens betrokken partijen

Verskillende beleidsmakers merken op dat een kansspelverslaving volgens hen met name wordt veroorzaakt doordat je in het spelen van kansspelen blijft 'hangen'. Het is daarom wenselijk om pauzes in het spelen van kansspelen in te bouwen. Dit kan bijvoorbeeld door alcoholische dranken niet aan tafel of aan de speelautomaat te serveren, zodat spelers fysiek afstand moeten nemen van het spelen om alcohol te kunnen drinken. Deze respondent merkte op dat spelers bij voorkeur naar een andere ruimte zouden moeten om wat te drinken, zodat ze echt uit de sfeer van het spelen zijn.

Eén van de geïnterviewden gaf aan dat de kanspelsector wellicht terughoudender zou kunnen zijn met reclame gericht op jongvolwassenen. Acties die (kennis maken met het spelen van) kansspelen stimuleren, zouden wellicht moeten worden beperkt.

Daarnaast zouden er regels gesteld kunnen worden aan het aanbieden van alcoholische drankjes op locaties waar kansspelen worden gespeeld. Het welkomstdrankje bij binnenkomst zou bijvoorbeeld bij voorkeur non-alcoholisch moeten zijn. Volgens medewerkers van verslavingszorginstellingen zou moeten worden bijgehouden hoe lang iemand aan het spelen is en/of hoeveel alcohol iemand (tijdens het spelen) drinkt. Wanneer iemand gedurende een bepaalde periode heeft gespeeld, zou deze persoon hierop aangesproken moeten worden en geadviseerd moeten worden om een pauze te nemen. Ook zou het volgens hen mogelijk moeten zijn dat spelers vooraf aangeven hoe lang ze willen spelen, waarna zij vervolgens een waarschuwing krijgen als zij hun speeltijd overschrijden.

Ten slotte merken de medewerkers van verslavingszorginstellingen op dat spelers in casino's en speelhallen het besef van tijd kwijtraken door gebrek aan daglicht en doordat er geen/beperkt klokken in de speellocaties aanwezig zijn. Dit is volgens de geïnterviewden een onwenselijke situatie en zorgt ervoor dat spelers soms onbewust langer spelen dan zij vooraf van plan waren.

Toelichting verbetermogelijkheden volgens ervaringsdeskundigen

Ervaringsdeskundigen droegen verschillende verbetermogelijkheden voor beleid (rondom de combinatie van alcohol en deelname aan kansspelen) van met name casino's aan. Meerdere personen gaven aan het liefst te zien dat er helemaal geen alcohol meer wordt geschonken op kansspellocaties, waarbij de meesten direct opmerkten dat dit (waarschijnlijk) niet realistisch zou zijn. Veelgenoemde verbetermogelijkheden voor het omgaan met alcohol door de locaties waren het instellen van een maximum aantal consumpties (dat dan gehandhaafd moet worden door bij te houden wat er door wie gedronken wordt) en het ruimtelijk scheiden van drinken en spelen. Over dit scheiden van drinken en spelen zei één van de ervaringsdeskundigen dat dit er voor hem toe zou hebben geleid dat hij bij de locatie eerder weggegaan zou zijn, en die minder frequent bezocht zou hebben. Een andere ervaringsdeskundige hierover: "Dan [bij invoering] gaat er in ieder geval een stuk minder gedronken worden, wat er weer voor zorgt dat je beheerster speelt." Als redenen voor een gunstige werking van deze maatregel wordt het effect van een pauze genoemd, waarin iemand "even van de tafel [weggetrokken wordt] en enigszins de realiteit weer [ingaat]." Een ander persoon zei hierover dat mensen minder alcohol drinken, omdat ze daarvoor van hun spel weg moeten (en dat niet zullen willen en doen).

Ook wordt er ingegaan op het deurbeleid van casino's. Zo noemt een aantal ervaringsdeskundigen dat casino's blaastesten zouden moeten invoeren en mensen onder invloed van alcohol de toegang weigeren. Eén van de ervaringsdeskundigen vindt dat deze maatregel ook zou moeten worden ingevoerd voor alcoholvrije speelhallen, omdat mensen daar onder invloed van alcohol kunnen spelen door van tevoren te drinken. Ook zou er volgens deze persoon bij binnenkomst bij speelhallen moeten worden gecontroleerd of gasten eigen alcohol meenemen. Verder kan alcoholgebruik in casino's volgens één persoon worden ontmoedigd door het plaatsen van alcoholfuiken bij de parkeergarages van de locaties. Een andere ervaringsdeskundige noemt een minder groot drankassortiment als een mogelijke verbetermaatregel.

Verder is het volgens ervaringsdeskundigen belangrijk om het gesprek aan te gaan met mensen die tekenen van problematisch alcoholgebruik en/of speelgedrag vertonen, en dat dit op een goede manier gebeurt. Zo is het belangrijk dat deze gesprekken frequent worden gevoerd, ook op de avond zelf (een medewerker kan iemand bij veel verlies bijvoorbeeld aanraden wat minder te drinken), dat er kritische vragen worden gesteld, geen belerende toon wordt aangeslagen en er aandacht is voor een 'klik' of 'connectie' tussen de medewerker en de klant ("het is belangrijk dat je dezelfde taal spreekt"). Meerdere ervaringsdeskundigen geven aan dat het goed zou zijn als casinomedewerkers worden getraind in (preventieve) communicatie met mensen met een verslaving.

In meer algemene zin merkte één ervaringsdeskundige ten slotte op dat er een bijzondere focus zou moeten zijn op preventie onder jongere doelgroepen, en op meer acceptatie en minder stigma rondom verslaving. Deze omstandigheden maken nu nog (te) vaak dat mensen zich schamen en daardoor niet praten over hun problemen.

5.4 Verwachte (maatschappelijke) opbrengsten en kosten verbetermaatregelen

5.4.1 Kosten en baten van alcoholgebruik

(Overmatig) alcoholgebruik brengt hoofdzakelijk kosten met zich mee. Dit blijkt uit een eerder uitgevoerde kosten-batenanalyse⁶⁰ op dit vlak, welke overigens niet is toegespitst op de landbased kansspelsector. Zo kunnen de gevolgen van (overmatig) alcoholgebruik invloed hebben op zorgkosten (i.e. meer alcoholgebruik betekent over het algemeen hogere zorgkosten), verkeersongevallen en inzet van politie en justitie. Onderstaande tabel geeft verschillende kosten en baten van alcoholgebruik weer voor verschillende domeinen van de samenleving.

Tabel 8. Alcoholgerelateerde kosten en baten voor verschillende domeinen van de samenleving.⁶¹

Sectoren/stakeholders	Kosten	Baten
Consumenten	<ul style="list-style-type: none"> • Verkeersongevallen • Geweld • Productiviteitsverliezen • Vroegtijdig overlijden • Verlies van kwaliteit van leven • Pensioenen en uitkeringen 	<ul style="list-style-type: none"> • Consumentensurplus
Producenten, verkopers		<ul style="list-style-type: none"> • Producentensurplus • Werkgelegenheid • Inkomsten voor sportkantines
Belastingen		<ul style="list-style-type: none"> • Accijnzen • Belastingen en heffingen
Gezondheidszorg	<ul style="list-style-type: none"> • Zorgkosten van alcoholgerelateerde ziekten 	<ul style="list-style-type: none"> • Besparingen op zorgkosten door alcoholgebruik⁶²
Onderwijs	<ul style="list-style-type: none"> • Studievertraging • Vroegtijdig schoolverlaten • Studiebegeleiding 	
Politie, justitie	<ul style="list-style-type: none"> • Politieoptreden • Gevangenisstelsel 	
Openbaar bestuur	<ul style="list-style-type: none"> • Voorlichting/campagnes • Kosten van handhaving 	
Anderen in de maatschappij (slachtoffers)	<ul style="list-style-type: none"> • Vandalisme • Huiselijk geweld • Verkeersongevallen • Vroegtijdig overlijden • Verlies van kwaliteit van leven • Productiviteitsverliezen • Zorgkosten 	

⁶⁰ Wit, G.A. de, Gils, P.F. van, Over, E.A.B., Suijkerbuijk, A.W.M., Lokkerbol, J., Smit, F., Spit, W.J., Evers, S.M.A.A., & Kinderen, R.J.A. de (2018). *Maatschappelijke kosten-baten analyse van beleidsmaatregelen om alcoholgebruik te verminderen*. Bilthoven: RIVM.

⁶¹ Idem.

⁶² Deze tabel geeft niet weer hoe groot de genoemde kosten en baten zijn. Uit hetzelfde onderzoek van het RIVM blijkt dat de kosten voor alcohol-gerelateerde ziekten veel hoger zijn dan de batenpost besparingen op zorgkosten door alcoholgebruik (figuur S1, pp. 23 van de *maatschappelijke kosten-baten analyse*). Bovendien zijn de (wetenschappelijke) inzichten over de schadelijkheid van alcohol de afgelopen jaren veranderd waardoor deze batenpost inmiddels waarschijnlijk kleiner is geworden.

5.4.2 (Maatschappelijke) kosten en opbrengsten van verbetermaatregelen

Wat betreft de verwachte (maatschappelijke) opbrengsten en kosten van de geopperde verbetermaatregelen in dit onderzoek kunnen we een aantal concrete opbrengsten en kosten noemen.⁶³ Deze lichten we hieronder afzonderlijk toe.

Baten van een gezonde leefstijl

Eerdergenoemde maatregelen dragen idealiter bij aan minder alcoholgebruik en (indirect) een gezondere leefstijl. Dit werkt door op verschillende manieren, zoals beschreven in een eerder uitgevoerde studie door het CPB⁶⁴:

- Een betere gezondheid, toename van levenskwaliteit en -verwachting;
- Een hogere inzetbaarheid (denk aan arbeidsproductiviteit, zorg voor medemens en huishouding);
- Mogelijkheid om te leren (in de studiebancs en *on the job*);
- Lagere zorgkosten (alhoewel twijfel bestaat in hoeverre een gezonde leefstijl niet zozeer tot afstel maar tot uitstel van zorgkosten leidt).

Wat betreft dit laatste punt, de lagere zorgkosten, beaamden één van de beleidsmakers en één van de medewerkers van een verslavingszorginstelling dat een gezondere levensstijl zorgt voor minder kosten in de gezondheidszorg. Dit kan volgens hen beschouwd worden als 'maatschappelijke winst'.

Vroegsignalering

Een medewerker van een verslavingszorginstelling zei te vermoeden dat, met de genoemde maatregelen, probleemspelers eerder herkennen en erkennen dat zij een probleem hebben en daardoor eerder hulp zullen zoeken. Hierdoor komen zij in een eerder stadium bij hulpverlening terecht en kan schade eerder worden beperkt.

Minder inkomsten

Een medewerker van een verslavingszorginstelling merkte op dat voor horecagelegenheden met kansspelautomaten de opbrengsten uit een gokkast een deel van de inkomsten vormen. Wanneer gokkasten niet langer zijn toegestaan in een horecagelegenheid verliest de eigenaar daardoor een deel van de inkomsten. Eén van de eigenaren van een horecagelegenheid met twee speelautomaten merkte daarover op dat dit een dubbel gevoel met zich meebrengt; aan de ene kant ziet hij dat mensen soms te lang spelen of te veel geld in de automaat gooien, maar aan de andere kant is de automaat een deel van zijn inkomsten.

Mogelijk substitutie-effect

Verscheidende beleidsmakers merkten op dat, wanneer alcohol en het spelen van kansspelen niet meer gezamenlijk aangeboden mogen worden, het bezoeken van een casino minder aantrekkelijk wordt. Dit heeft volgens hen als gevolg dat er mogelijk meer illegaal en/of online gegokt gaat worden. In dat geval is er (helemaal) geen zicht meer op het speelgedrag en het (wellicht daarmee gepaard gaande) alcoholgebruik van de speler.

⁶³ Hierbij moet de kanttekening gemaakt worden dat, met het oog op de gebruikte onderzoeksmethoden in dit onderzoek, uitspraken over kosten en baten beperkt zijn. Bovendien is (wetenschappelijk) onderzoek hiernaar beperkt.

⁶⁴ Ewijk, C. van, A. van der Horst, en P. Besseling. 2013. *Gezondheid loont: Tussen keuze en solidariteit*. Den Haag: Centraal Planbureau.

6. Conclusies en aanbevelingen

Dit onderzoek is een verkenning van de aard en omvang van risico's en (onwenselijke) gevolgen van de combinatie van deelname aan kansspelen en alcoholgebruik in de landbased sector in Nederland. Meer specifiek gaat dit onderzoek over hetgeen bekend is over de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik in de landbased sector in Nederland en de (onwenselijke) risico's en gevolgen van de combinatie van deelname aan kansspelen en alcoholgebruik. Daarnaast is gekeken naar de effectiviteit van het bestaande preventiebeleid van kansspellocaties en mogelijke verbetering van het preventiebeleid, waarbij tevens aandacht is besteed aan de (mogelijke) gevolgen van deze veranderingen, onder meer met betrekking tot substitutie en kanalisatie. De bevindingen zijn verkregen door literatuurstudie, analyse van registratiegegevens en interviews met verschillende betrokken partijen en ervaringsdeskundigen. In dit hoofdstuk reflecteren wij op de bevindingen door een aantal conclusies te trekken, mogelijke verbeteringen te noemen en af te sluiten enkele aanbevelingen.

6.1 Conclusies

De onderzoeksvragen die centraal staan in dit onderzoek delen we in drie categorieën in:

1. Prevalentie
2. De interactie tussen alcoholgebruik en speelgedrag
3. Preventiebeleid van de landbased sector en verbetermogelijkheden.

Per categorie bespreken we in deze paragraaf de belangrijkste bevindingen en conclusies. Benadrukt moet worden dat relatief weinig literatuur is gevonden over het effect van deelname aan kansspelen en (problematisch) alcoholgebruik en omgekeerd. De resultaten zijn hoofdzakelijk gebaseerd op de interviews met onder andere experts en ervaringsdeskundigen. Hierdoor kan niet echt gesproken worden van effecten van deelname aan kansspelen en (problematisch) alcoholgebruik (en andersom) en gaat het eerder om de interactie tussen beide verschijnselen en welke mechanismen daarbij een rol spelen.

6.1.1 Prevalentie

Alhoewel het deelnemen aan kansspelen voor bezoekers van Holland Casino de primaire reden is voor het bezoek, drinken de meeste bezoekers alcohol. Volgens medewerkers van Holland Casino gaat het hierbij om zo'n 90% van de bezoekers. Bij het drinken van alcohol tijdens een bezoek aan een casino speelt de sfeer een rol. Bezoek aan het casino wordt door bezoekers namelijk vaak gezien als een 'gezellig avondje uit'. Het drinken van alcohol is een onderdeel van dit 'gezellige avondje uit'. Ook een groot deel van de bezoekers van horecagelegenheden drinkt alcohol – alhoewel de intentie om een horecagelegenheid te bezoeken lijkt te verschillen van de intentie om een kansspellocatie te bezoeken. Over het algemeen is het drinken van alcohol de primaire reden van een bezoek aan een horecagelegenheid en komt het spelen van kansspelen (op speelautomaten) daarbij op de tweede plaats.

In speelhallen wordt relatief minder alcohol gedronken; mede omdat maar ongeveer 5% van de speelhallen een alcoholvergunning heeft. Volgens de exploitanten van de speelhallen is de hoeveelheid alcohol die genuttigd wordt, beperkt en zorgt alcohol voor een zeer beperkt deel van de omzet.

6.1.2 Interactie tussen alcoholgebruik en speelgedrag

Effect deelname aan landbased kansspelen op problematisch alcoholgebruik

Onderzoek wekt de suggestie dat deelname aan kansspelen (problematisch) alcoholgebruik in de hand werkt, waarbij moet worden opgemerkt dat er relatief weinig onderzoek is gedaan naar dit effect. Mensen die deelnemen aan kansspelen verkiezen in het algemeen (ook buiten deelname aan kansspelen om) vaak een alcoholische consumptie boven een niet-alcoholische consumptie. Daarentegen zijn er ook spelers die juist nuchter willen blijven als zij aan het spelen zijn, om zich zo beter op het spel te kunnen concentreren c.q. scherper zijn. Deze spelers drinken echter regelmatig alcohol nadat zij zijn gestopt met spelen. De uitslag van het kansspel (i.e. een positief dan wel negatief resultaat) heeft volgens ervaringsdeskundigen invloed op de mate van alcoholconsumptie: zowel een positief, als een negatief resultaat, leidt er regelmatig toe dat mensen meer alcohol gaan drinken. Spelers proberen onprettige gevoelens die gepaard gaan met verlies (in een kansspel) te verdoven door alcohol te drinken, of zij vieren een winst met een alcoholisch drankje. Al met al hebben we geen concrete aanwijzingen dat deelname aan landbased kansspelen een risico op het ontstaan van problematisch alcoholgebruik met zich meebrengt.

Effect van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag

Uitkomsten van onderzoeken naar effecten van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag geven een wisselend beeld. Uit sommige studies blijkt dat alcohol substantieel invloed heeft op (problematisch) speelgedrag. Terwijl andere studies laten zien dat alcohol een veel minder groot effect heeft op (problematisch) speelgedrag. Uit de interviews met zowel betrokken partijen als ervaringsdeskundigen blijkt dat alcohol er over het algemeen voor zorgt dat spelers eerder, méér en risicovoller spelen. Alcohol heeft een ontremmende werking, waardoor mensen – die onder invloed zijn van alcohol – makkelijker impulsieve beslissingen nemen en eerder over grenzen heengaan. Aangegeven wordt dat dit ontremmende effect met name plaatsvindt in casino's en horecagelegenheden – mede omdat op die locaties relatief meer alcohol gedronken wordt dan in speelhallen. Het is mogelijk dat alcohol op deze wijze bijdraagt aan het ontwikkelen van problematisch speelgedrag.

Effect combinatie alcohol en deelname aan kansspelen op problematisch alcoholgebruik en/of problematisch speelgedrag

In de literatuur is weinig te vinden over het effect dat de combinatie van alcohol en deelname aan kansspelen heeft op problematisch alcoholgebruik en op problematisch speelgedrag. In dit onderzoek geven ervaringsdeskundigen aan dat zij vermoeden dat (meer) deelname aan kansspelen kan leiden tot (meer) alcoholgebruik, zowel direct (op de kansspellocatie) als op een later tijdstip ('uitgesteld drinken'). Hier zijn verschillende verklaringen voor te noemen, zoals het gebruik van alcohol om te kunnen omgaan met een algeheel gevoel van stress rondom het spelen, of om te kunnen omgaan met bepaalde gokuitslagen. Omgekeerd kan alcoholgebruik leiden tot het besluit om te gaan spelen, vaker te gaan spelen en op een andere manier (risicovoller) te gaan spelen. Alcoholgebruik kan er bovendien voor zorgen dat men voornemens om problematisch speelgedrag te veranderen, loslaat.

Betrokken organisaties krijgen vrijwel geen signalen dat de combinatie van alcohol en kansspelen in de praktijk zorgt voor problemen. Dit komt mogelijk (mede) doordat er weinig zicht is op (problemen rondom) de combinatie tussen alcoholgebruik en het spelen van kansspelen.

6.1.3 Preventiebeleid van de landbased sector

Huidig preventiebeleid in de landbased sector

Geen van de aanbieders heeft een afzonderlijk beleid dat specifiek gericht is op de combinatie van alcoholgebruik en kansspelen. Verschillende aanbieders hebben wel een beleid dat specifiek is gericht op het tegengaan van overmatig alcoholgebruik. In dit beleid wordt soms (indirect) de link gelegd met het voorkomen van kansspelverslaving. Voor aanbieders is het behouden van een prettige sfeer in de gelegenheid een belangrijke reden om overmatig alcoholgebruik, en daarmee gepaard gaande overlast, in hun voorziening tegen te gaan. Ook hebben verschillende aanbieders specifiek beleid op het tegengaan van kansspelverslaving. Hierin wordt in sommige gevallen het tegengaan van overmatig alcoholgebruik genoemd. In tabel 4 in paragraaf 5.1 hebben we een overzicht gegeven van het preventiebeleid van verschillende kansspellocaties rondom (overmatig) alcoholgebruik en kansspelverslaving.

Effectiviteit preventiebeleid

Er is nauwelijks literatuur over effectieve preventieve maatregelen gericht op het voorkomen van problemen met kansspelen door alcoholgebruik of omgekeerd. Daarom is vooral gekeken naar de praktijkkennis en mening van betrokkenen in de Nederlandse setting. Medewerkers van Holland Casino zijn van mening dat hun beleid, zoals dat op dit moment gevoerd wordt, effectief is. Aanbieders van kansspelen in speelhallen zijn van mening dat het beleid dat zij voeren ervoor zorgt dat er in de praktijk weinig signalen zijn van problematisch speelgedrag of problematisch alcoholgebruik in de speelhallen. Tot slot geven eigenaren van horecagelegenheden aan dat het voor hen niet nodig is om specifiek beleid te hebben en dat het veelal om maatwerk gaat. Als medewerkers zorgen hebben over het speelgedrag van een bezoeker (duur, frequentie of ingezette bedragen), dan wordt deze persoon hierop vaak aangesproken.

Ervaringsdeskundigen zijn echter kritisch over de uitvoering van het preventiebeleid. Geen van de ervaringsdeskundigen zei iets te hebben gemerkt van beleid dat overmatig alcoholgebruik en/of een ongunstig effect van alcoholgebruik op het spelen van kansspelen moet tegengaan. Ook geven sommige ervaringsdeskundigen aan dat er wel werd ingegrepen bij (door alcohol veroorzaakt) overlastgevend gedrag, maar niet wanneer er geen sprake was van overlastgevend gedrag. Een aantal ervaringsdeskundigen vindt dat casino's alcoholgebruik binnen hun locaties aanmoedigen, bijvoorbeeld door (onbeperkt) gratis en/of actief alcohol aan te bieden. Volgens twee ervaringsdeskundigen wordt structureel onbeperkt, gratis alcohol geschonken aan klanten die in

het bezit zijn van een zogenoemde VIP-kaart. Aan deze kaart zijn volgens hen allerlei 'voordelen' verbonden, waaronder onbeperkt gratis alcohol en een uitgebreide service rondom het serveren ervan ('pamperen'). Deze voordelen zorgden ervoor dat de betreffende ervaringsdeskundigen meer alcohol gingen drinken en meer gingen spelen. Uit de interviews met ervaringsdeskundigen komt een duidelijk ander beeld van de dagelijkse praktijk naar voren dan uit de interviews met Holland Casino. Medewerkers van Holland Casino gaven aan dat er juist terughoudend wordt omgegaan met het schenken van alcohol. Alleen in bijzondere situaties (zoals jubilea, feestdagen of het winnen van een uitzonderlijke prijs), wordt gratis alcohol verstrekt. Volgens medewerkers van Holland Casino is het zeker niet de bedoeling dat dit structureel gebeurt, ook niet voor gasten met een VIP-kaart.

6.1.4 Verbetermogelijkheden

De vaakst geopperde verbetermogelijkheden hebben betrekking op de setting (i.e. de fysieke omgeving, sociale omgeving en wet- en regelgeving). Verbetermogelijkheden gericht op het alcoholgebruik of de kansspelen zelf, of op de kenmerken van de gebruiker of speler, werden niet of nauwelijks worden genoemd. Tabel 6 in paragraaf 5.3.2 geeft een overzicht van de genoemde verbetermogelijkheden. Mogelijkheden die door zowel betrokken partijen als ervaringsdeskundigen werden genoemd, zijn het instellen van een maximum aantal alcoholische consumpties per persoon en het in de ruimte scheiden van drinken en kansspelen. Ervaringsdeskundigen voegden daar verschillende maatregelen aan toe, zoals het invoeren van blaastesten aan de deur en het daarbij weigeren van bezoekers die onder invloed van alcohol zijn. Verder gaven betrokken partijen een aantal opties voor het verbeteren van het preventiebeleid rondom kansspelen. Deze zijn apart samengevat in tabel 7 in paragraaf 5.3.2.

6.1.5 Verwachte maatschappelijke opbrengsten en kosten verbetermaatregelen

Alhoewel uit de interviews relatief weinig bevindingen naar voren kwamen met betrekking tot verwachte maatschappelijke opbrengsten en kosten van verbetermaatregelen, valt een aantal aspecten op. Allereerst wordt een mogelijke afname van kosten in de gezondheidszorg genoemd. Ook vermoeden geïnterviewde betrokken partijen dat met de voorgestelde maatregelen probleemspelers eerder worden herkend en dat probleemspelers eerder erkennen dat zij een probleem hebben. Men verwacht dat een probleemspeler daardoor eerder hulp zoekt of eerder (actief) doorverwezen wordt naar een verslavingszorginstelling. Hierdoor komt een probleemspeler in een vroeger stadium bij hulpverlening terecht en kan 'de schade worden beperkt'.

Daarnaast merkten verschillende betrokken partijen en ervaringsdeskundigen op dat het niet meer of beperkter aanbieden van alcohol en kansspelen, het bezoeken van een casino minder aantrekkelijk voor sommige mensen maakt. Dit kan tot gevolg hebben dat er een verplaatsing plaatsvindt naar illegaal en/of online gokken. Dit is onwenselijk, omdat er dan geen zicht (meer) is op het speelgedrag en het (wellicht daarmee gepaard gaande) alcoholgebruik van de speler.

6.2 Aanbevelingen

De volgende concrete aanbevelingen kunnen op basis van dit onderzoek worden gedaan:

- Beter toezien op het naleven van het eigen preventiebeleid gericht op alcoholgebruik door aanbieders zelf.
- Ontwikkelen van beleid: kansspelaanbieders zouden kritisch naar hun eigen beleid moeten kijken, met name op het gebied van preventie ten aanzien van de combinatie van alcoholgebruik en gokken. Vervolgens kunnen de aanbieders hun preventiebeleid aanpassen c.q. aanscherpen.
- Aandacht voor vaardigheden om alcoholproblematiek te herkennen en bespreken. Bijvoorbeeld in de opleiding sociale hygiëne voor medewerkers van horecagelegenheden zou specifiek aandacht moeten worden besteed aan de combinatie van alcoholgebruik en kansspelen. Mogelijk zou in deze opleiding het oefenen van vaardigheden voor het signaleren van (alcohol)problemen bij bezoekers - ook de 'stille drinkers' - kunnen worden versterkt.
- Om de verwarring rondom en verschillende interpretaties van de Drank- en Horecawet weg te nemen, zou die eenduidiger moeten zijn waar het gaat om het aanbieden van alcohol op landbased kansspellocaties.
- In intakegesprekken bij de verslavingszorg nog gericht en systematischer vragen naar eventuele problemen op het gebied van gokken bij cliënten die komen in verband met alcoholproblemen en andersom (vragen naar eventuele problemen op het gebied van alcoholgebruik bij cliënten die zich melden vanwege gokproblemen), en de uitkomsten (beter) registreren.
- Bij kansspellocaties meer en beter vastleggen hoe het zit met het alcoholgebruik van bezoekers. Dit draagt bij aan het verkrijgen van meer inzicht in de aard en omvang van

alcoholgebruik onder spelers van kansspelen en ondersteunt de monitoring van de effecten van preventieve maatregelen.

Een andere belangrijke aanbeveling is het doen van meer (wetenschappelijk) onderzoek op dit vlak. Onderzoek naar de interactie tussen alcoholgebruik en problematisch speelgedrag is beperkt, evenals onderzoek naar interventies en de (maatschappelijke) kosten en baten van dergelijke verbetermogelijkheden. Een aantal concrete suggesties voor vervolgonderzoek geven we hieronder weer:

- Vervolgonderzoek naar de interactie tussen deelname aan kansspelen en alcoholgebruik is gewenst – mede vanwege het beperkt aantal onderzoeken op dit vlak. Het is aan te raden om daarbij onderscheid te maken tussen verschillende individuele achtergrondkenmerken (bijvoorbeeld geslacht, leeftijd, culturele achtergrond, achterliggende psychische problematiek).
- Onderzoek naar draagvlak en effectiviteit van preventieve maatregelen gericht op alcoholgebruik in de landbased sector, bijvoorbeeld het bereik van interventies en op welke verschillende groepen deze interventies effect hebben.
- In het verlengde van de aanbeveling om onderzoek te doen naar de effectiviteit van preventieve maatregelen: een (praktijk)onderzoek naar het scheiden van alcohol en gokken – zoals nu in Holland Casino locatie Amsterdam gebeurt bij de tafelspelen. In hoeverre werkt dit?
- Vervolgonderzoek naar de interactie tussen deelname aan online kansspelen en (problematisch) alcoholgebruik. Door verschillende betrokken partijen en ervaringsdeskundigen is benadrukt dat de combinatie van online kansspelen en alcoholgebruik mogelijk een gevaarlijkere 'cocktail' is dan in de landbased sector – met name omdat in de privéomgeving van iemand geen zicht is op alcoholgebruik en de daaraan gerelateerde problematiek.

6.3 Methodologische overwegingen

Wat betreft methodologie is een aantal sterke punten van dit onderzoek te noemen. We pasten bijvoorbeeld een mix van methoden toe en raadpleegden diverse bronnen, zodat gegevens elkaar aanvullen. Dit is extra van belang bij een onderwerp waar nog weinig kennis over is, zoals de interactie tussen alcoholgebruik en kansspelen. De interviews met ervaringsdeskundigen leverden bijvoorbeeld inzicht op in het mechanisme van invloed van deelname aan kansspelen op alcoholgebruik en omgekeerd, waarover in de wetenschappelijke literatuur nauwelijks kennis is te vinden.

Ervaringen van mensen die met hun speelgedrag en alcoholgebruik géén problemen kregen, zijn niet meegenomen in dit onderzoek. Voor een groot deel van de kansspelers is de combinatie van alcoholgebruik en deelname aan kansspelen waarschijnlijk in veel mindere mate of helemaal niet problematisch.

Kanttekening bij de gevonden wetenschappelijke literatuur is dat er vooral aandacht is voor de grootste risicogroep (mannen van 18 tot en met 39 jaar oud) en dat er weinig differentiatie plaatsvindt naar verschillende (kleinere) subgroepen van kansspelers. Ervaringsdeskundigen gaven bijvoorbeeld aan dat speelhallen en casino's ook veel worden bezocht door alleenstaande vrouwen, maar daar is vrijwel geen literatuur over.

Geraadpleegde literatuur

Abbott, M.W., Williams, M.M., & Volberg, R.A. (2004). A Prospective Study of Problem and Regular Nonproblem Gamblers Living in the Community. *Substance Use & Misuse*, 39(6), 855-884.

Babor, T., Caetano, R., Casswell, S., Adwards, G., Giesbrecht, N., Graham, K., et al. (2010). Alcohol: No ordinary commodity – a summary of the second edition. Alcohol and Public Policy Group. *Addiction*, 105(5), pp.769-79.

Barnes, G.M., Welte, J.W., Tidwell, M.O., Hoffman, J.H. (2014). Gambling and substance use: co-occurrence among adults in a recent general population study in the United States. *Journal of International Gambling Studies*, 15(1): 55-71.

Barrett, S. P., Collins, P., & Stewart, S.H. (2015). The acute effects of tobacco smoking and alcohol consumption on video-lottery terminal gambling. *Pharmacology, Biochemistry and Behavior*, 130, pp.34-39.

Benhsain, K., Taillefer, A., & Ladouceur, R. (2004). Awareness of independence of events and erroneous perceptions while gambling. *Addictive Behaviors*, 29(2), pp.399-404.

Bieleman, B., Biesma, S., Kruize, A., Zimmerman, C., Boendermaker, M., Nijkamp, R., & Bak, T. (2011). *Gokken in kaart. Tweede meting aard en omvang kansspelen in Nederland*. WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie. Groningen-Rotterdam: IntraVal.

Bruin, D. de, Meijerman, C. J. M., Leenders, F. R. J., & Braam, R. V. (2006). *Verslingerd aan meer dan een spel. Een onderzoek naar de aard en omvang van kansspelproblematiek in Nederland*. Den Haag: CVO/WODC.

Bruin, D. de (2015). *Kansspelverslaving, risico's en preventie. Literatuuronderzoek naar de risico's van kansspelen en de aard en effectiviteit van preventieve maatregelen*. De Kansspelautoriteit. Utrecht: CVO – Research & Consultancy.

Cronce, J.M., & Corbin, W.R. (2010). Effects of alcohol and initial gambling outcomes on within-session gambling behavior. *Experimental and Clinical Psychopharmacology* 2010, 18(2), pp.145-57.

Ellery, M., & Stewart, S.H. (2014). Alcohol affects video lottery terminal (VLT) gambling behaviors and cognitions differently. *Psychology of Addictive Behaviors*, 28, 206-16.

Ewijk, C. van, Horst, A. van der, & Besseling, P. (2013). *Gezondheid loont: Tussen keuze en solidariteit*. Den Haag: Centraal Planbureau.

Fair Play Center BV. *Speel voor je plezier. Consumentenversie preventiebeleid Fair Play Casino*.

French, M., Maclean, J.C., & Ettner, S.L. (2008). Drinkers and bettors: investigating the complementarity of alcohol consumption and problem gambling. *Drug and Alcohol Dependence*, 96(1-2), 155-64

Gray, P.B. (2004). Evolutionary and cross-cultural perspectives on gambling. *Journal of Gambling Studies*, 20(4), 347-71.

Holland Casino (in druk). *Nuchter omgaan met alcohol*.

Kansspelautoriteit (2019). *Leidraad Zorgplicht*. Den Haag: Kansspelautoriteit.

Korf, D.J., Benschop A., & Nabben, T. (2019). *Antenne Gooi en Vechtstreek 2018. Zicht op middelengebruik onder jonge mensen in de regio*. Amsterdam: Universiteit van Amsterdam / Hogeschool van Amsterdam / Jellinek.

Korf, D.J., Nabben, T., & Benschop, A. (2019). *Antenne 2018. Trends in alcohol, tabak en drugs bij jonge Amsterdammers*. Amsterdam: Rozenberg Publishers.

- Kruize, A., Boendermaker, M., Sijstra, M., & Bieleman, B. (2016). *Modernisering kansspelbeleid. Nulmeting 2016*. WODC, Ministerie van Veiligheid en Justitie. Groningen/Rotterdam: IntraVal.
- Lee, T.K., Labrie, R.A., Rhee, H.S., Shaffer, H.J. (2008). A study of South Korean casino employees and gambling problems. *Occupational medicine*, 58(3), 191-7.
- Markham, F., Young, M., & Doran, B. (2012). The relationship between alcohol consumption, gambling behaviour and problem gambling during a single visit to a gambling venue. *Drug and Alcohol Review*, 31, 770-7.
- Meerkerk, G.J., & Rodenburg, G. (2017). *Kansspeldeelname en problematisch speelgedrag in Nederland anno 2016. Tabellen van de data die zijn verzameld door Kruize et al., 2016. Een tabellenboek gemaakt voor de Kansspelautoriteit*. Rotterdam: IVO.
- Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport (2018). *Nationaal Preventieakkoord. Naar een gezonder Nederland*. Den Haag: Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport.
- Mrazek, P.J., & Haggerty, R.J. (1994). *Reducing risks for mental disorders: frontiers for preventive intervention research*. Washington: National Academies Press.
- Mutti-Packer, S., Hodgins, D.C., El-Guebaly, N., Casey, D.M., Currie, S.R., Williams, R.J., Smith, G.J., & Schopflocher, D.P. (2017). Problem gambling symptomatology and alcohol misuse among adolescents: A parallel-process latent growth curve model. *Psychology of addictive behaviors*, 31(4), 447-56.
- Petry, N.M. (2002). A comparison of young, middle-aged, and older adult treatment-seeking pathological gamblers. *The Gerontologist*, 42(1), 92-9.
- Sagoe, D., Mentzoni, R.A., Leino, T., Molde, H., Haga, S., Gjernes, M.F., Hanss, D., & Pallesen, S. (2017). The effects of alcohol expectancy and intake on slot machine gambling behavior. *Journal of Behavioral Addictions*, 6(2), 203-211.
- Stewart, S.H., McWilliams, L.A., Blackburn, J. R., & Klein, R. M. (2002). A laboratory-based investigation of relations among video lottery terminal (VLT) play, negative mood, and alcohol consumption in regular VLT players. *Addictive Behaviors*, 27(5), 819-35.
- Tobias-Webb, J., Griggs, R.L., Kaufman, N., & Clark, L. (2019). Role reversal: the influence of slot machine gambling on subsequent alcohol consumption. *Journal of Gambling Studies*, 35(1), 321-37.
- Welte, J.W., Barnes, G.M., Wieczorek, W.F., Tidwell, M-C. O., & Parker, J.C. (2004). Risk factors for pathological gambling. *Addictive Behaviors*, 29, 323-35.
- Williams R.J., West, B.L., & Simpson, R.I. (2012). *Prevention of problem gambling, a comprehensive review of the evidence and identified best practices*. Ontario: Ontario Problem Gambling Research Centre.
- Wisselink, D., Kuijpers, W., & Mol, A. (2016). *Kerncijfers verslavingszorg 2015*. Houten: Stichting Informatie Voorziening Zorg.
- Wit, G.A. de, Gils, P.F. van, Over, E.A.B., Suijkerbuijk, A.W.M., Lokkerbol, J., Smit, F., Spit, W.J., Evers, S.M.A.A., & Kinderen, R.J.A. de (2018). *Maatschappelijke kosten-baten analyse van beleidsmaatregelen om alcoholgebruik te verminderen*. Bilthoven: RIVM.

Bijlage 1: verloop van dataverzameling en analyse

Literatuurstudie

Een eerste stap van de literatuurstudie was het maken van een lijst met relevante (Engelse en Nederlandse) zoektermen – uitgesplitst per categorie (i.e. prevalentie, effecten en beleid). De volledige lijst is te vinden in onderstaande tabel. Vervolgens stelden we op basis van deze lijst verschillende zoek sleutels op, eveneens in het Engels en in het Nederlands. Deze zoek sleutels voerden we vervolgens in in PubMed, EMBASE, PsycInfo en Google Scholar, met daarbij als selectie criterium dat de wetenschappelijke publicaties tussen 2000 en 2020 zijn gepubliceerd.

Tabel 9. Zoektermen literatuurstudie

Onderdeel	Zoektermen (ENG)	Zoektermen (NL)
Prevalentie	Gambling, betting, alcohol, disorder, problem*, addiction, pathologic*, compulsive, prevalence, casino, landbased	Gokken, kansspel*, alcohol, verslaving, probleem, problemat*, pathologisch, compulsief, prevalentie, aard, omvang, casino, speelhal*
Correlatie	Gambling, betting, alcohol, casino, landbased, effect, relation, correlation	Gokken, kansspel*, alcohol, casino, speelhal*, landbased, effect, relatie, correlatie
Preventiebeleid	Gambling, betting, alcohol, casino, landbased, policy, prevention, law, gambling act, gambling policy, gambling regulation, gambling prevention, gambling prevention strategies, prevention policy, restrict alcohol gambling policy, policy recommendations	Gokken, kansspel*, alcohol, casino, speelhal*, horecagelegenheden, landbased, preventie*, beleid, strategieën, wet*, good practices, effect*, maatregelen

We maakten gebruik van twee zoek sleutels, waarvan één specifiek gericht op wetenschappelijke literatuur over onderzoeksvragen 1, 2 en 3 en één zoek sleutel specifiek gericht op wetenschappelijke literatuur over onderzoeksvragen 5, 6 en 7. Deze zoek sleutels, inclusief het aantal 'hits', zijn hieronder weergegeven.

Tabel 10. Zoeksleutel en "hits" (onderzoeksvragen 1-3)

((gamb*) OR (betting)) AND (alcohol) AND ((casino*) OR (gambling venue))	
Database	Number of refs
PubMed	89
EMBASE	67
PsycINFO	55
Google Scholar	8.550 - 100 meest relevante geselecteerd

Tabel 11. Zoeksleutel en "hits" (onderzoeksvragen 5-7)

((gamb*) OR (betting)) AND (alcohol) AND ((casino*) OR (gambling venue)) AND ((prevention) OR (policy*) OR (regulation) OR (strategies))	
Database	Number of refs
PubMed	36
EMBASE	11
PsycINFO	20
Google Scholar	1.970 – 100 meest relevante geselecteerd

Uit de eerste opbrengst is door de onderzoekers op basis van titel en abstract een selectie gemaakt van de publicaties waarin (een aspect van) speelgedrag en alcoholgebruik binnen de landbased sector aan de orde kwamen. Dit waren ongeveer 20 wetenschappelijke onderzoeken. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat er verschillende publicaties zijn over (de relatie tussen)

speelgedrag en alcoholgebruik, echter niet specifiek toegespitst op de landbased sector. Desondanks is het merendeel van deze publicaties gebruikt omdat ze wel ingaan op de correlatie tussen speelgedrag en alcoholgebruik.

Naast wetenschappelijke literatuur zijn ook enkele relevante rapportages en publicaties uit de zogenaamde 'grijze literatuur' meegenomen in de literatuurstudie. Hiervoor is hoofdzakelijk gebruik gemaakt van de zoekmachine Google en zijn eveneens de zoektermen zoals beschreven in tabel 9 gebruikt – in dit geval zowel de Nederlandse als de Engelse termen. Verder zijn de referentielijsten van de gevonden artikelen geraadpleegd waarbij relevante literatuur naderhand is toegevoegd aan de selectie van artikelen.

Registratiegegevens

Om meer inzicht te krijgen in de aard en omvang zijn gegevens opgevraagd uit het Landelijk Alcohol en Drugs Informatie Systeem (LADIS) en bij Holland Casino.

LADIS is een nationale gegevensverzameling voor ambulante en klinische verslavingszorg en de verslavingsreclassering. Het systeem wordt beheerd door de Stichting Informatievoorziening Zorg (IVZ), die in opdracht van het ministerie van VWS werkt. Instellingen voor verslavingszorg en de verslavingsreclassering leveren IVZ jaarlijks een databestand aan met daarin informatie over de gehele cliëntpopulatie en de behandeling van de cliënten. De laatste cijfers in LADIS betreffen gegevens over het jaar 2015. In de daarop volgende jaren (tot heden) zijn, mede door de invoering van de AVG, door instellingen voor de verslavingszorg en de verslavingsreclassering geen nieuwe cijfers meer aangeleverd. Voor dit onderzoek zijn gegevens over de periode 2010 tot en met 2015 opgevraagd. Het gaat om gegevens over zowel cliënten met gokken als primaire problematiek als om cliënten met alcohol als primaire problematiek.

Bij Holland Casino zijn gegevens opgevraagd over het aantal klanten met een (tijdelijk) speelverbod en over klanten met alcoholproblemen. Uiteindelijk heeft Holland Casino registratiegegevens aangeleverd over het aantal bezoekers en bezoeken per vestiging, het aantal alcoholgerelateerde incidenten, het aantal entreeverboden in het kader van het preventiebeleid kansspelen en het aantal overige entreeverboden (over 2019).

Naast gegevens van LADIS en Holland Casino is in interviews met verschillende partijen (onder andere instellingen voor verslavingszorg) gevraagd naar relevante cijfers en/of registratiegegevens. Hierop heeft Jellinek gegevens aangeleverd over het aantal cliënten dat per 1 september 2020 bij hen bekend is met als kansspelproblematiek als primaire- en alcoholproblematiek als secundaire problematiek of andersom.

Met behulp van Excel is voor de analyse gebruik gemaakt van beschrijvende analyse.

Interviews met relevante partijen

Allereerst is een lijst opgesteld met partijen die mogelijk relevante informatie kunnen verstrekken over de combinatie (problematisch) alcoholgebruik en (problematisch) speelgedrag in de landbased sector. Deze organisaties zijn benaderd met het verzoek deel te nemen aan het onderzoek door middel van een interview. Uiteindelijk zijn 37 medewerkers (in 32 interviews) van verschillende organisaties geïnterviewd. Het betreft de volgende organisaties:

- Beleidsdirectie ministerie Volksgezondheid, Welzijn en Sport;
- Beleidsdirectie ministerie Justitie & Veiligheid;
- Beleidsdirectie ministerie van Financiën;
- Kansspelautoriteit;
- Jellinek Verslavingszorg;
- Mondriaan Verslavingszorg;
- Hervitas;
- Holland Casino;
- VAN Kansspelen Brancheorganisaties;
- FEC Nederland;
- Verschillende gemeenten;
- Vertegenwoordigers verschillende horecagelegenheden met speelautomaten.

Tijdens deze interviews is – aan de hand van een itemlist – onder meer gevraagd naar: de aard en omvang van (problematisch) alcoholgebruik onder de spelers van kansspelen; (eventuele) effecten van deelname aan kansspelen op alcoholgebruik; (eventuele) effecten van alcoholgebruik op (problematisch) speelgedrag; (mogelijke) signalen dat in de praktijk in landbased locaties in Nederland de combinatie van alcohol en gokken leidt tot een toename van problematisch

alcoholgebruik en/of problematisch speelgedrag; het bestaande preventiebeleid, de effectiviteit van dit beleid en mogelijke verbeterpunten; en verwachte (maatschappelijke) opbrengsten en kosten van mogelijke verbetermaatregelen. De itemlijst van de interviews is te vinden in bijlage 2.

De meeste interviews duurden ongeveer één uur. De interviews zijn (met toestemming van de respondent) opgenomen en vervolgens is elk interview uitgewerkt. De interviews met vertegenwoordigers van horecagelegenheden duurden gemiddeld een half uur. Om praktische redenen zijn van de interviews afgenomen in de horecagelegenheden geen geluidsopname gemaakt.

Interviews met ervaringsdeskundigen

In dit onderzoek zijn ook interviews gehouden met ervaringsdeskundigen: mensen die ervaring hebben met de combinatie van alcohol drinken en gokken. Deze mensen zijn op verschillende manieren voor het onderzoek geworven: bestaande contacten (die voldeden aan het criterium) van de onderzoekers zijn benaderd, het deelnameverzoek is uitgezet bij een contactpersoon binnen een behandelkliniek voor gokverslaving (Hervitas) en er is een oproep gedaan in de digitale nieuwsbrief van LEF Magazine (een publiekstijdschrift voor mensen in herstel van verslaving).

Uiteindelijk zijn er negen ervaringsdeskundigen geïnterviewd. Al deze personen gaven aan een probleem met kansspelen (gehad) te hebben. Sommigen hebben daarbij ook alcoholproblematiek (gehad). Onder de negen geïnterviewden waren zeven mannen en twee vrouwen, met een leeftijd tussen de 31 en 60 jaar. Alhoewel dit vooraf wel het criterium was, bleken niet alle ervaringsdeskundigen (ruime) ervaring met het combineren van alcohol drinken en kansspelen te hebben. In de paar gevallen dat dit zo was, werd dit vaak aan het begin van het interview duidelijk. Deze interviews werden in alle gevallen voortgezet, omdat de betreffende ervaringsdeskundigen wel uitspraken konden doen over wat zij (binnen of buiten de gokomgeving) hebben zien gebeuren bij anderen die alcohol drinken en gokken wel combineren en over hoe medewerkers van kansspellocaties daarmee omgaan.

De interviews zijn via videobellen (acht interviews) of telefonisch (één interview) afgenomen. Tijdens de gesprekken is ingegaan op de achtergrond van de ervaringsdeskundigen (waaronder de ervaring met alcoholgebruik en gokken en de aard daarvan), de relatie tussen alcoholgebruik en gokken, het preventiebeleid van kansspellocaties en ideeën over verbetermogelijkheden. De interviews duurden gemiddeld één uur. Als leidraad voor de interviews is een itemlijst gebruikt, zie daarvoor bijlage 3. Alle respondenten hebben een *informed consent*-formulier toegestuurd gekregen, waarin onder andere meer informatie over het onderzoek stond en de manier waarop de data (geanonimiseerd) worden verwerkt (zie bijlage 3). Alle interviews zijn (met toestemming) opgenomen en uitgewerkt in een verslag.

Analyse interviews

Bij het interviewen van de relevante partijen en de ervaringsdeskundigen was sprake van een iteratief proces; bevindingen uit eerdere interviews werden genoemd en getoetst in latere interviews. Door bevindingen uit eerdere interviews voor te leggen aan andere respondenten konden we de uitspraken beter op waarde schatten en verder nuanceren. Zoals aangegeven is van elk interview een verslag gemaakt. Deze verslagen zijn vervolgens thematisch (per onderzoeksvraag) gestructureerd in een datamatrix.

Bijlage 2: topiclijst interviews met relevante partijen

Onderzoek alcoholgebruik en kansspelverslaving *Itemlist*

In opdracht van het ministerie van VWS voeren onderzoeksinstituut IVO en onderzoeks- en adviesbureau Breuer&Intraval een onafhankelijk onderzoek uit naar de aard en omvang van (onwenselijke) risico's en gevolgen van de combinatie van gokken en alcoholgebruik in de landbased sector van kansspelen (lees: speelcasino's, speelhallen en cafés met speelautomaten). Voor dit onderzoek voeren we onder andere interviews uit met relevante stakeholders c.q. partijen. Daarnaast wordt een literatuuronderzoek en analyse van registratiegegevens uitgevoerd.

Geluidsoopname

Graag maken we een geluidsoopname van het interview ter ondersteuning van de verslaglegging en rapportage. Uiteraard zal alles wat tijdens het interview besproken wordt strikt vertrouwelijk worden behandeld en uitsluitend voor dit onderzoek worden gebruikt. De geluidsoopname wordt na het beëindigen van het onderzoek vernietigd. Wanneer wij in de rapportage gebruik willen maken van quotes uit uw interview dan zullen we deze eerst aan u voorleggen zodat u kunt aangeven of de quotes in de juiste context gebruikt worden en niet tot uw persoon herleidbaar zijn.

Corona

Het is belangrijk op te merken dat we geïnteresseerd zijn in de gang van zaken voor de coronacrisis. Tijdens dit interview gaan we dus uit van een situatie zonder corona.

1. Achtergrond (kort)

- 1.1 Functie. Organisatie. Sinds wanneer?
- 1.2 Betrokkenheid bij het onderwerp?

2. Omvang en aard (problematisch) alcoholgebruik binnen landbased sector

- 2.1 Omvang. *Sprake van (problematisch) alcoholgebruik binnen landbased sector van kansspelen? Zo ja, hoe vaak? Hoe vaak per type kansspelen (automaten/tafelspelen/etc.)? Hoe vaak per locatie (speelcasino's/speelhallen/cafés met speelautomaten)?*
INT: bij geen concrete aantallen: verhouding tot elkaar.
- 2.2 Aard. *Wie (achtergrondkenmerken, profielen)? Met wie? Wanneer (dagen, tijdstippen)? Soort alcohol (zwak/sterk)?*

3. Effecten deelname aan kansspelen op (problematisch) alcoholgebruik

- 3.1 Heeft deelname aan (landbased) kansspelen effect op (problematisch) alcoholgebruik? Zo ja, op welke wijze/wat is het effect? Hoe sterk/groot is dit effect? Welke factoren hebben invloed op dit effect (locatie, spel)? Wat voor invloed?

4. Effecten van alcoholgebruik op (problematisch) gokgedrag

- 4.1 Heeft (problematisch) alcoholgebruik effect op het (problematisch) gokken? Zo ja, op welke wijze/wat is het effect? Hoe sterk/groot is dit effect? Welke factoren hebben invloed op dit effect (locatie, soort alcohol (zwak/sterk))? Wat voor invloed?

5. Signalen in landbased sector van kansspelen

- 5.1 Zijn er in de praktijk signalen dat combinatie van alcohol en gokken leidt tot toename van problematisch alcoholgebruik? Zo ja, wat voor signalen? Omvang?
- 5.2 Zijn er in de praktijk signalen dat combinatie van alcohol en gokken leidt tot toename van problematisch speelgedrag? Zo ja, wat voor signalen? Omvang?

6. Inhoud, opbrengsten en kosten preventiebeleid (alcoholgebruik)

- 6.1 Heeft uw organisatie preventiebeleid op het gebied van problematisch alcoholgebruik? Zo ja, wat is het beleid? Wat is het doel van het beleid? Wat is de doelgroep van het beleid? Wat is er in het beleid opgenomen ten aanzien van het voorkomen van negatieve effecten van alcoholgebruik op het (problematisch) speelgedrag?
- 6.2 Wat zijn de gevolgen van dit beleid, hoe effectief is het beleid?
- 6.3 Zijn er nog verbeterpunten voor dit beleid (met name op het gebied van het voorkomen van negatieve effecten op het speelgedrag)? Zo ja, welke?
- 6.4 Wat zijn de (maatschappelijke) opbrengsten van de verbeterpunten voor het beleid? Waarom?
- 6.5 Wat zijn de (maatschappelijke) kosten van de verbeterpunten van het beleid? Waarom?

6.6 Hebben deze verbeterpunten van het preventiebeleid invloed op kanalisatie en substitutie? Zo ja, wat zijn de effecten?

6.7 Is het preventiebeleid op het gebied van problematisch alcoholgebruik in de afgelopen jaren gewijzigd? Zo ja, wat is er gewijzigd? Waarom? Wat zijn de effecten van deze beleidswijziging(en)? Hebben de wijzigingen invloed gehad op (problematisch) speelgedrag?

7. Inhoud, opbrengsten en kosten preventiebeleid (speelgedrag)

7.1 Heeft uw organisatie beleid op het gebied van preventie van problematisch speelgedrag? Zo ja, wat is het beleid? Wat is het doel van het beleid? Wat is de doelgroep van het beleid? Is er in het preventiebeleid ook iets opgenomen over de combinatie alcoholgebruik en problematisch speelgedrag? Zo ja, wat?

Wat zijn de gevolgen van dit beleid, hoe effectief is het beleid?

7.2 Zijn er nog verbeterpunten voor dit beleid? Zo ja, welke?

7.3 Wat zijn de (maatschappelijke) opbrengsten van de verbeterpunten voor het beleid? Waarom?

7.4 Wat zijn de (maatschappelijke) kosten van de verbeterpunten van het beleid? Waarom?

7.5 Hebben deze verbeterpunten van het preventiebeleid invloed op kanalisatie en substitutie? Zo ja, wat zijn de effecten?

7.6 Is het preventiebeleid op het gebied van problematisch speelgedrag in de afgelopen jaren gewijzigd? Zo ja, wat is er gewijzigd? Waarom? Wat zijn de effecten van deze beleidswijziging(en)? Hebben de wijzigingen invloed gehad op (problematisch) alcoholgebruik?

8. Relevante informatie

8.1 Heeft u nog relevante documenten/literatuur, cijfers, registratiegegevens, relevante partijen en overige relevante informatie of documentatie die kunnen bijdragen aan het onderzoek. Zo ja, mogen wij daarover beschikken?

9. Afsluiting

9.1 Opmerkingen. Belangrijke punten die niet aan de orde zijn gekomen?

Bijlage 3: topiclijst interviews met ervaringsdeskundigen

Vooraf

- Toelichting onderzoek en doel interview
- Audio-opname (uitleg, anonieme verwerking)
- Informed consentformulier voorleggen en laten tekenen

Achtergrond alcoholgebruik en gokken

- Kunt u wat over uzelf vertellen?
 - o Leeftijd, dagbesteding, etc.
- Kunt u wat vertellen over uw ervaring met alcohol en gokken?
- Drinkverleden:
 - o Wanneer begon u met alcohol drinken?
 - o Hoe zag uw alcoholgebruik eruit? (frequentie, situaties, hoeveelheid, etc.)
 - o Veranderde dit over de tijd? Zo ja, hoe?
 - o Zou u zeggen dat u een alcoholprobleem had? Zo ja, wanneer ontdekte u dat over uzelf?
 - o Heeft u daar hulp bij gekregen?
- Gokverleden:
 - o Wanneer begon u met gokken?
 - o Hoe zag uw gokgedrag eruit? (hoe vaak, welke omgevingen, etc.)
 - o Veranderde dit over de tijd? Zo ja, hoe?
 - o Zou u zeggen dat u een gokprobleem had? Zo ja, wanneer ontdekte u dat over uzelf?
 - o Heeft u daar hulp bij gekregen?
- Drinkt en/of gokt u nu nog weleens?
 - o Zo ja, in welke situaties en omgevingen?
 - o Zo nee, wanneer bent u gestopt met drinken en/of gokken?

Relatie alcoholgebruik-gokken

- In hoeverre gingen alcohol drinken en gokken bij u samen?
- Had het gokken invloed op of u wel of geen alcohol dronk? Zo ja, wat voor invloed, en hoe kwam/ging dat?
- Had het gokken invloed op hoeveel alcohol u dronk? Zo ja, wat voor invloed, en hoe kwam/ging dat?
 - o Bij verschillende gokomgevingen: maakte de omgeving daarbij nog uit?
 - o Maakten andere dingen daarbij nog uit?
- In hoeverre heeft het gokken bijgedragen aan uw problemen met alcohol?
- Indien van toepassing: Had het bezoeken van goklocaties invloed op het slagen van een poging om te minderen of stoppen met drinken?
- Denkt u dat het alcohol drinken invloed had op het gokken? Zo ja, wat voor invloed, hoe sterk/groot, en hoe kwam/ging dat?
- In hoeverre heeft het alcohol drinken bijgedragen aan uw problemen met gokken?
- Indien van toepassing: Had uw alcoholgebruik invloed op het slagen van een poging om te minderen of stoppen van het gokken?
- Hoe denkt u dat de combinatie alcoholgebruik en gokken bij anderen uitwerkt?

Preventiebeleid en verbetermogelijkheden (eerst uitleggen bestaand preventiebeleid, wellicht indelen in punten en per punt de volgende vragen stellen)

- Bent u bekend met beleid van speelcasino's, speelhallen en cafés waar speelautomaten staan dat problemen rond alcoholgebruik en gokken moet voorkomen? Zo ja, wat weet u ervan?
- Wat verwacht u van dit beleid? Wat is uw mening over dit beleid?
 - o Wat vindt u goed aan dit beleid, en waarom?
 - o Denkt u dat het huidige beleid effectief is in het voorkomen van *problematisch alcoholgebruik* bij mensen die gokken in casino's e.d.? Zo ja, voor welke groepen of welk type problemen is het met name effectief?
 - o Denkt u dat het huidige beleid effectief is in het voorkomen van *negatieve effecten van alcoholgebruik op het gokgedrag*? Zo ja, voor welke groepen of welk type problemen is het met name effectief?
 - o Wat vindt u minder goed aan dit beleid, en waarom?

(Introduceren verbetermogelijkheden preventiebeleid van speelcasino's, speelhallen en cafés waar speelautomaten staan)

- Hoe denkt u over deze verbetermogelijkheden?
 - o In hoeverre verwacht u dat deze maatregelen (verbetermogelijkheden) alcohol- en gokproblemen zouden kunnen voorkomen?
 - o Hoe denkt u dat mensen op deze maatregelen zouden reageren? Substitutie-effect (gang naar online)?
- Heeft u zelf nog ideeën over hoe het preventiebeleid (van speelcasino's, speelhallen en cafés waar speelautomaten staan) te verbeteren?
- Wat moeten beleidsmakers juist niet doen?
 - o Stigmatisering in beleid?
- Wat is er (nog meer) nodig om alcohol- en gokproblemen bij mensen die bijvoorbeeld casino's bezoeken te verminderen?

Tot slot

- Wat zouden wij volgens u aan beleidsmakers moeten vragen?
- Heeft u nog iets toe te voegen aan het interview?
- Wat vond u van het interview?
- Mogen we u nogmaals benaderen als we nog een aanvullende vraag hebben?

Bijlage 4: Informed consent ervaringsdeskundigen

Achtergrond van het onderzoek

Onderzoeksinstituut IVO uit Den Haag en Breuer&Intraval uit Groningen doen onderzoek naar de relatie tussen alcoholgebruik en gokken. Dit doen wij in opdracht van het ministerie van VWS, die graag wil weten in hoeverre het een probleem is dat bezoekers van casino's en andere goklocaties daar alcohol drinken. Ook willen zij graag weten hoe het desbetreffende alcoholbeleid op deze locaties gokverslaving en alcoholproblemen bij bezoekers kan helpen voorkomen. We zijn benieuwd naar uw ervaringen met de combinatie van alcoholgebruik en gokken en willen u daarvoor graag interviewen. Het interview zal maximaal een uur duren. Na afloop ontvangt u 15 euro vergoeding.

Dingen die u vertelt, worden vertrouwelijk behandeld en anoniem verwerkt. Dat betekent dat uw naam nergens bij komt te staan. Als u het goed vindt, nemen we het gesprek op. De opname gebruiken wij alleen om het interview uit te werken. Als alle interviews zijn uitgewerkt, wordt er een onderzoeksrapport gemaakt. Daarin komt uw naam dus ook niet voor.

We nemen eerst samen de 'Verklaring van Toestemming' door. Als u het ermee eens bent, wil ik u vragen die te ondertekenen. Daarna beginnen we met het interview.

Bedankt voor uw deelname!

Verklaring van Toestemming

Ik werk mee aan een onderzoek naar de relatie tussen alcoholgebruik en gokken. Het onderzoek wordt uitgevoerd door onderzoeksinstituut IVO uit Den Haag en Breuer&Intraval uit Groningen.

Deelname aan dit onderzoek houdt in: meewerken aan een interview van ongeveer een uur. Na het interview krijg ik €15 als dank voor mijn medewerking.

Ik weet dat meedoen vrijwillig is en dat ik op ieder moment kan beslissen om toch niet mee te doen. Ik weet dat het onderzoeksteam mijn gegevens kan inzien. Anderen kunnen mijn gegevens niet inzien. Ik weet dat alle gegevens anoniem en vertrouwelijk zullen worden behandeld en opgeslagen.

Naam:

Datum van ondertekening:

Plaats:

Handtekening:

Ik verklaar hierbij dat ik deze deelnemer volledig heb geïnformeerd over het genoemde onderzoek.

Naam onderzoeker:

Datum van ondertekening:

Plaats:

Handtekening:

